

Allah-İnsan İlişkisi Açısından “Muhabbet” / Sevgi Olgusu

Doç. Dr. Abdurrahman KASAPOĞLU

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Ana Bilim Dalı

akasapoglu@inonu.edu.tr

Özet

Kur'an'da Allah ile kul arasındaki sevgi ilişkisini konu edinen âyetler, bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak Allah sevgisinin meyvesinin / sonucunun amel, itaat, ilâhî emirlere uyma olduğuna işaret ederler. Kur'an'a göre Allah sevgisi, kalpte gizli olan duygusal bir tecrübeden, yaşantıdan ibaret değildir. Amellere yansımayan Allah sevgisi, eksik ve olgunlaşmamış bir sevgidir. Dinî açıdan kendi kişiliğini değerlendiren, subjektif olarak gözlemeyen bir insan, Allah'ı ne kadar sevdiğini kendi amelilerine bakarak önemli ölçüde belirleyebilir. Çünkü samimi olarak, Allah rızası için yapılan doğru ameller, kalpteki Allah sevgisinin dışarıya yansıyan görüntüleridir. Kur'an'da Yüce Allah pek çok âyette sevdiği ve sevmediği insanlardan bahseder.

Anahtar Kelimeler: Muhabbet, Allah, bağlılık, iyi davranışlar.

Abstract

“Affection”/Fondness Phenomenon With Regard To God-Human Relation

The verses in the Qur'an dealing with the affection relationship between Allah and human being sometimes directly and sometimes indirectly touch upon the fact that the product and the consequence of love of Allah is the performance of religious duty, obedience and going with divine commands. According to Qur'an, love of Allah is not something hidden in the heart, an emotional experience; the love of Allah not seen in actions and deeds is something deficient and immature. A person who evaluates and subjectively observes his own personality in the context of religion can specify how much he loves God with looking at his performance of religious duties and other actions. This is because appropriately performed actions and duties for God's sake are the reflections of the love of Allah in the heart. Allah in the Qur'an talks in a large number of verses about the persons He loves and the persons He does not love.

Key Words: Affection, Allah, loyalty, good behaviors

Giriş

Sevmek, kişilere ya da şeylere karşı eğilim duymaktır. Sevgi en geniş anlamda, insanları birbirine yaklaştıran olumlu ve iyi duyguların tümüdür. Kimi zaman sevgi, insanın bütün duygusal ve aktif güçlerini hükmü altına almaya yönelen ve tekelci bir ihtiras derecesine kadar varan bağlılıktır. Karşı cinsten kişilere karşı duyulan sevgi de bu tanımın kapsamına girer. Cinsellikten soyutlanmış insan sevgisi, iyilik sevgisi, güzellik sevgisi, Allah sevgisi gibi eğilimler de vardır. Anne-baba sevgisi, çocuk sevgisi, kardeş, eş, arkadaş, yurt sevgisi sevgi duygusunun çeşitli görüntüleridir.¹

Kur'an'da hem beşerî sevgi türlerini hem de Allah sevgisini konu alan âyetler vardır. Kur'an, müminlerin sağlıklı bir imana sahip olmaları, olumlu bir ahlâkî kişilik geliştirmeleri konularında sık-sık Allah sevgisine dikkat çekmiştir. Bu veriler, imanın teşekkülünde ve müminin ahlâkî kişiliğinin oluşumunda Allah sevgisinin yerini incelemeyi gerekli kılmaktadır. Kur'an'da Allah-insan ilişkisinin sevgi boyutunu ortaya koymada en çok kullanılan kelime "muhabbet"tir. Arapça "h-b-b" kökünden türetilen çeşitli kelimelerle Allah ile kul arasındaki muhabbet bağına pek çok âyette dikkat çekilir. Biz de araştırmamızda sadece bu kökten gelen kelimelerin geçtiği âyetleri esas alarak Allah-insan ilişkisinde muhabbet olgusunu değerlendirmeye çalışacağız.

Allah sevgisi, din eğitimi disiplininde önemli meselelerden birisidir. İman ve iman esaslarının eğitiminde Allah sevgisinin yeri ve önceliği din eğitimi tarafından her zaman tartışılmıştır. Allah ile insan arasındaki sevgi ilişkisini konu edindiğimiz bu araştırmada, din eğitimi disiplininin konuya ilişkin değerlendirmelerini ele almakta yarar görüyoruz. Din psikolojisi, Allah ile kul arasında yaşanan sevgi ilişkisini dinî tecrübe konusu içerisinde inceler. Dindar bir kişinin Allah ile kurduğu ilişki ağında yaşadığı tecrübelerden birisinin sevgi, muhabbet, aşk gibi ilgiler

¹ Paul Foulque, *Pedagoji Sözlüğü*, Çev., Cenap Karakaya, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1994, s. 438; Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1986, s. 137.

olduğunu kabul eder. Araştırmamızda Allah sevgisinin bir dinî tecrübe olarak incelendiği psikolojik verileri aktaracağız.

İman, özel manada kalbin bir eylemi olarak değerlendirilebilir. İmanın sözlü olarak itirafı, davranışlarla ortaya konulması bir yana bırakılacak olursa, bilişsel, irâdî ve duygusal tarafı, imanın kalple ilgili boyutunu oluşturur. “Kalbin tasdiki” dediğimiz şekliyle imana pek çok insanî duygunun eşlik ettiğini söyleyebiliriz. Mümin, inandığı Allah’a ve bağlandığı değerlere karşı duygusal olarak yöneliş gösterir. Bu duygulardan bahsedildiğinde, sevgi ilk akla gelebilecek duygulardandır. Bu gerçeklik iman olgusu içerisinde sevgi duygusunun yerini ve işlevlerini düşünmemizi gerekli kılmaktadır. Söz konusu ihtiyaçtan hareketle araştırmamızda iman-sevgi ilişkisini, imana eşlik eden sevginin işlevlerini ele almanın çalışmamıza katkı sağlayacağını düşünüyoruz.

Kur’an’da Allah-insan ilişkisinin muhabbet boyutundan bahseden âyetleri değerlendirmeye geçmeden önce, bu kelimenin Arapça’da kullanıldığı anlam alanını belirlemeye çalışacağız. Böylece kelimenin sevgi olgusuyla olan ilgisini gösterme imkânı bulacağımızı ümit ediyoruz.

Kur’an, Allah’tan başka tanrı edinenlerin, ilâh edindikleri varlıklarla olan ilişkilerini sevgi bağı aracılığıyla oluşturduklarını anlatır. İmana karşı inkârı seçenlerde, inkârdan hoşlanma ve inkârı sevme tutumunun ortaya çıktığını belirtir. Araştırmamızda inkârcıların ilâh olarak seçtikleri varlıklara ve bağlandıkları yaşam tarzına besledikleri sevgiye işaret eden âyetler değerlendirilecektir.

Bazı âyetlerde müminlerin Allah’a iman ve iman konusu olan değerlere besledikleri sevgiden bahsedilir. İman konusu olan varlık ve değerlerin müminler için birer sevgi objeleri oldukları anlatılır. Gerçekten iman eden bir müminin, mutlaka Allah’a ve iman konusu olan değerlere sevgi besleyeceği ifade edilir. Araştırmamızda müminlerin Allah’a ve ilâhî değerlere gösterdikleri sevgi ve bağlılığı açıklayan âyetler müfessirlerin yorumlarından yararlanarak ele alınacaktır.

Yüce Allah bir gurup âyette inanç ve davranış açısından bazı olumlu kişilik özelliklerini öne sürerek, bu özelliklere sahip olan mümin-

leri sevdiğini açıklamıştır. Yine bir gurup âyette de inanç ve ahlâk bakımından olumsuz olarak nitelenebilecek bazı özellikleri zikrederek, bu özelliklere sahip olanları da sevmediğini belirtmiştir. Araştırmamızda, Yüce Allah'ın sevdiğini ve sevmediğini belirttiği kişilik özelliklerini anlatan âyetlere ve bunlara ilişkin yorumlara yer verilecektir.

I. İman ve Esaslarının Eğitiminde Allah Sevgisinin Öne Çıkarılması

Sevgi ilkesi, çocuk eğitimi konusunun temelini oluşturur. Sevgiyle kuşatıldığında bireyin tutum ve davranışlarında meydana gelen şaşırtıcı değişikliği gözlemek mümkündür. Bilindiği gibi sevgi, çocukta ilk günden itibaren ortaya çıkan duygulardandır. Sevgi çocuk eğitiminde başarının esasını teşkil eder. Bundan dolayı İslâm dininde eğitim sevgi esası üzerine kurulmuştur. Duygusal gelişimin temel unsurlarından biri olan sevgi, aynı zamanda dinin de temelini oluşturan duygulardandır. Din duygusu, sevgi gibi temel duygular üzerinde yükselen bir duygudur. Sevgi çocuktaki en temel duygulardan birisi olduğu için, Allah inancının kazandırılmasına onlara sevgi ve bağlanma gibi duyguları öğreterek başlanmalıdır. Bu duygulardan hareketle Allah tasavvuru kazandırılmalıdır.²

Çocuk, 2-3 yaşından itibaren Allah hakkında bilgi edinmek ister. Doğal olarak bu konudaki sorularını anne-babasına sorar. İşte bu yaşlardan itibaren çocuklara Allah'a imanı öğretirken bazı hususlara dikkat edilmeli, Allah hakkında kısa ve doğru bilgiler verilmelidir. Bu hususların en önemlisi, Allah'ı sevdirek öğretme meselesidir. Allah'ın çocukları sevdiğinden ve onları melekleri aracılığıyla koruduğundan bahsedilmelidir. Çocuğun sevdiği her şeyi Allah'ın yarattığını, O'nun iyiliklerin ve

² Abdurrahman Dodurgalı, *Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler*, M. Ü. İ. F. Yayınları, İstanbul, 1999, s. 104-105; Mehmet Emin Ay, *Çocuklarınıza Allah'ı Nasıl Anlatalım*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1993, s. 104, 110-111; Yurdagül Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dinî Gelişim*, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 2004, s. 24-25, 28.

güzelliklerin sahibi olduğunu anlatarak işe başlamak gerekir. Eğitim Allah sevgisi üzerine yoğunlaştırılmalıdır.³

Bazı aileler çocuklarını korkutarak, onları birtakım yanlış davranışlardan vazgeçirebilmek için, Allah'ın ceza vereceğinden bahsederler. Anne-babaların, çocuğun hatalı davranışlarını gördüklerinde ona, "Allah seni taş yapar", "Cehennemde yakar" gibi ifadeleri söyleyerek vazgeçirmeye çalışmaları, çocuğun gelecekteki dinî kişiliğinin şekillenmesinde olumsuz etkiler bırakabilir. Allah hakkında henüz yeterli bilgisi olmayan çocuklara Allah'ın ceza verici, azap edici olduğunu telkin etmek yanlış sonuçlar doğurabilir. Doğru olmayan, İslâm dininin temel ilkeleriyle örtüşmeyen bu yöntem birçok mahzurları bünyesinde barındırır. Yerli-yersiz yapılan Allah korkusu telkinleri çocuğun ruhunda derin izler bırakabilir, sevip bağlanmak istediği Allah'tan sadece korkabilir. Yüce Allah'ın kullarını "seven", "koruyan" gibi sıfatları da vardır. O'nun kötülere cezalandıran sıfatının yanında, "seven" ve "koruyan" sıfatlarının da öne çıkarılması önem arz eder. İlk yaşlarda çocuklara Allah inancı öğretilirken, O'nun insanları seven, özellikle çocukları daha çok seven ve koruyan olduğu kavratılmalıdır. Çocuk eğitiminde öncelikle başvurulması gereken duygu, onun ruhunun gerçek ihtiyacı olan Allah sevgidir. Anne-baba ve öğretmenler her şeyden önce çocuğa Yüce Allah'ı sevmeyi öğretmelidirler; ilk aşamada Allah korkusu yerine Allah sevgisi aşılamalıdır. Aksi takdirde Allah'ın varlığına inandığı halde Allah sevgisine sahip olmayan, kendini Allah'a yakın hissetmeyen, bu yüzden de inancı davranışa dönüşmeyen insanlarla karşılaşılabilir.⁴

³ Halis Ayhan, *Din Eğitimi ve Öğretimi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1985, s. 107-113; Musa Bilgiz, *Hayırlı Çocuk Yetiştirmenin Temel İlkeleri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2006, s. 99-100; Ömer Özyılmaz, *Çocukluk ve Gençlik Çağında İslami Eğitim ve Psikolojik Temelleri*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2003, s. 138; Havle Abdulkadir Derviş, Muhammed Hamid en-Nasır, *Ailede ve Anaokulunda Çocuk Terbiyesi*, Çev. Mustafa Özcan, Uysal Kitabevi, Konya, 1997, s. 231.

⁴ Haluk Yavuzer, *Çocuğu Tanımak Anlamak*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 70; Mehmet Emin Ay, *Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi*, Bilge Yayınları, İstanbul, 2000, s. 27-29; Süleyman Karacelil, *Çocuğuma Dinini Öğretiyorum*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007, s. 91-94; Ayhan, *a.g.e.*, s. 107-113; Ay, *Çocuklarımızı Allah'ı Nasıl Anlatalım*, s. 105, 114, 115; Bilgiz, *a.g.e.*, s. 99-100; Özyılmaz, *a.g.e.*, s. 138-139.

Çocuklarda dinî duyguyu uyandırmak için zorunlu metotlardan birisi, sevgi motifini kullanmaktır. Psikologlar,⁵ sevgiyi din ile en çok ilgisi olan duygulardan biri kabul ederler. Temelinde sevgi olmayan hiçbir eğitim tam olarak başarıya ulaşmayacağı gibi, sevgiyi esas almayan bir din de geniş kitleler arasında yaygınlaşıp benimsenmez. Bu yüzden Allah inancı çocuklara “sevgi ağırlıklı” olarak verilmelidir. Çocuklar, Allah kendilerine nasıl anlatılırsa öylece inanma eğilimi gösterirler. Onun için çocuklara Allah inancı sevgi duygusu ile birlikte kazandırılmalıdır. Eğer Allah, küçük yaşlardan itibaren çocuklara, “azap verici”, “cezalandırıcı”, “cehennemde yakan” bir varlık olarak tanıtılırsa, ondan korkma, kaçma ve uzaklaşma eğilimleri ortaya çıkabilir.⁶ Bu yanlış eğitim sonucunda kendi elimizle inançsız insanların yetişmesine sebebiyet vermiş oluruz. Birçok ateistin hayatını gözlemlediğimizde, samimi olarak iman eden anne babaların bilmeden onları Allah’a imandan soğuttuklarına tanık oluruz. Yüce Allah’ın çocuklara despot ve acımasız biri olarak tanıtılması, bunun önemli sebeplerindendir.

Her çocuk hayatta kendine özgü psikolojik, sosyal, kültürel, ekonomik sorunlarla karşılaşır. Hatta bazen acı ve sıkıntılarla bile karşılaşır. Çocuğun sıkıntı ve sorunlarını Allah sevgisiyle ve O’ndan yardım dilemeyle aşması mümkündür. İç dünyasında Allah sevgisi ve O’ndan yardım dileme şuuru yerleştirilen bir çocuk, hem çocukluk yaşantısında hem de yetişkinliğinde sıkıntı ve sorunlarıyla başa çıkmasını bilir.⁷

Çocukluk dönemindeki din eğitiminde Allah sevgisinin esas alınması bir gerekliliktir. Ergenlik dönemine girildiğinde yüksek düzeyde olmamak kaydıyla dengeli bir şekilde yapılan Allah korkusu telkinleri özellikle vicdan gelişimine olumlu katkıda bulunur. Ergenlik sürecine girilmeden önce çocuk, Allah’ı sevme duygusunun zevkini tadar. Çocuk-

⁵ “Kendini gerçekleştirmek isteyen insanın dayanaklarından biri de sevme yeteneğidir; sevgi fikri, birçok dinin temellerinden biri sayılmaktadır.” (Arthur T. Jersild, *Çocuk Psikolojisi*, Çev. Gülseren Günçe, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1979, s. 613)

⁶ Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1990, s. 83-85.

⁷ Muhammed Nûr Süveyd, *Peygamberimizin Sünnetinde Çocuk Eğitimi*, Çev. Zekeriya Güler, Uysal Kitabevi, Konya, 1998, s. 87.

luk döneminde Allah'a karşı salt sevgiyle yaklaşan ergenin, iç dünyasında Allah korkusuna da yer vermesi ve bu tür iletilere olumlu tepkiler vermesi sağlıklı bir dinî gelişimin belirtisi sayılır.⁸

II. Dinî Tecrübe Olarak Allah Sevgisi

Dinî tecrübe Allah'a karşı duyulan sevgi gibi duygu ve tutumları dile getirir. Sevgi, dinî tecrübe içerisinde yer alan önemli duygulardandır.⁹ Bazı araştırmacılar, dinî tecrübe ile aşk / sevgi arasında doğrudan bir ilişki olduğunu ifade eden önemli bilgiler vermişlerdir.¹⁰

Sevgi, yüksek bir ideale yönelmeye en elverişli ve kutsallık duygusunun tohumlarını taşıyan bir duygudur. Nitekim kutsallık, sevgi ve korku duygularının karışımından meydana gelir. Dinî şuurun oluşumunda önemli bir adım olan kutsallık duygusunun nüvesi sevgi duygusunda saklıdır. İnsanın sonsuz bir varlığa bağımlı olması, O'na karşı sevgi beslemesi hem akla uygun hem de doğal bir durumdur. Bu bağımlılık ve sevgi dinin temelini oluşturur. Burada sözü edilen sevgi, özellikle en yüksek dinleri niteler.¹¹

İnsanların Allah hakkında tecrübe ettikleri nitelikler arasında ilâhî iyilik, aşk gibi özellikler vardır. Allah sevgisi gibi dinin vazgeçemediği duygular, dindarlığın tamamlayıcıları olarak inananlar tarafından yaşanır. İnsana özgü psikolojik bir durum olan Allah aşkı / sevgisi, dindarlığın kaynağını oluşturan duygulardandır.¹²

⁸ Ahmet Albayrak, "Ergenlerin Dinî Gelişiminde Sevgi ve Korku Motifinin Etkinliği", *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, Editör: Hayati Hökelekli, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002, s. 333; Ömer Özyılmaz, "Gençlerde Dini Gelişim", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 1987, s. 230.

⁹ Turan Koç, *Din Dili*, Rey Yayıncılık, Kayseri, 1995, s. 193; Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s. 138.

¹⁰ Lee A. Kirkpatrick, "Din Psikolojisinde Bağlanma Teorisi", *Çev. Mustafa Koç, Bilimname*, sayı: 10, 2006, s. 161.

¹¹ Felicien Challaye, *Dinler Tarihi*, Çev. Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, Ankara, 1998, s. 214; Osman Pazarlı, *Din Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982, s. 97.

¹² Michael Peterson ve diğerleri, *Akıl ve İnanç: Din Felsefesine Giriş*, Çev. Rahim Acar, Küre Yayınları, İstanbul, 2006, s. 24; Hasan Kayıklık, "Bireysel Dindarlığın Boyutları ve İnanç-Davranış Etkileşimi", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, sayı: 3, 2006, s. 496; Habil Şentürk, *Din Psikolojisi*, Esra Yayınları, İstanbul, 1997, s. 71.

Din duygusu tek bir duygu olmayıp, insanı ilâhî varlığa yöneltilip O'nunla temasa geçiren, dinî tecrübe olarak bireyin iç dünyasında ortaya çıkan çeşitli dinî nitelikli duyguların genel adıdır. Dinî duygular arasında muhabbet / sevgi gibi yüksek değerler olarak kabul edilen derin duygu ve heyecan sentezleri vardır. Bir başka deyişle, dinî duygu, sevgi başta olmak üzere birçok ana duygu üzerine temellendirilen kompleks bir duygudur. Sevgi boyutu dinî duygunun ana unsurlarından, temel dinî yaşantıların en büyüklerinden birisidir. Dinî aşk / sevgi, doğrudan doğruya dinî konuya yönelmiştir ve yalnız insan doğasına özgü bir aşk heyecanı olarak görülür. Sevgi duygusu insanların dinsel yaşayışında çok önemli bir yer tutar. Din, tanımak ve sevmek gibi insanî ihtiyaçların içinde kökleşir. Dinî hayatta dinî sevgi, dinî duygunun kaynaklarından birisi sayılır. Üst dinler –hümaniter, ilâhî kaynaklı- Allah korkusundan çok Allah sevgisine dayanır.¹³ Nitekim bazı düşünürler dinin menşeyini sevgiye bağlamışlardır.¹⁴

Dinî duygular insanın iç dünyasını zaman içerisinde sarar ve kişiliğini etkiler. Örneğin Allah sevgisi, merhamet hissi ya da hak duygusu insanda birden ortaya çıkmaz. Bu tür duygu hallerinin derinliği insanın doğuştan getirdiği özelliklere ve çevreden aldığı etkilere göre şekillenir.¹⁵

¹³ Neda Armaner, *İnanç ve Hareket Bütünlüğü Bakımından Din Terbiyesi*, M. E. B., İstanbul, 1967, s. 23; W. H. Clark, "Çocukluk Dönemi Dini", Çev. Neda Armaner, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 24, 1981, s. 180; Jean Chevalier, "Din Fenomeni", (Din Fenomeni, Haz. Mehmet Aydın) Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2000, s. 18; Kerim Yavuz, *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1983, s. 34; Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Sönmez Matbaa ve Yayınevi, Samsun, 1993, s. 62-63; Ekrem Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayını, Isparta, 2002, s. 253; Ramazan Biçer, "İmanın Bilişsel Yapısının Ana Dinamikleri ve Etkileri", EKEV Akademi Dergisi, sayı: 18, 2004, s. 23; Zeynep Nezahat Özeri, *Okul Öncesi Din ve Ahlâk Eğitimi*, DEM Yayınları, İstanbul, 2004, s. 60; Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din*, DEM Yayınları, İstanbul, 2004, s. 88; Hüseyin Certel, *Din Psikolojisi*, Andaç Yayınları, Ankara, 2003, s. 116-117; Yurdagül Mehmedoğlu, *Erişkin Bireyin Kendilik Bilinci ve Din Eğitimi*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2001, s. 85; Fatih Menderes Bilgili, *Çocuğun Din Eğitimi ve Karşılaşılan Güçlükler*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2005, s. 72-73; M. Rahmi Balaban, *Son Asrın İlim ve Fen Adamlarına Göre İlim-Ahlâk-İman*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1984, s. 157.

¹⁴ Pierre Bovet, *Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi*, Çev. Selâhattin Odabaş, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1958, s. 22.

¹⁵ Neda Armaner, *Din Psikolojisine Giriş*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1980, I/114.

III. İman-Sevgi İlişkisi ve Allah Sevgisinin Davranışlara Etkisi

Dinin temeli sevgiye dayanır; dinde Allah ile insan arasındaki ilişkilerin esasını sevgi oluşturur. Allah'ı sevmek, O'na gönülden bağlanmak, O'na isteyerek itaat etmek dinî hayatın temel şartıdır. Bir varlığa tapmak için iman etmek, iman etmek için de onu sevmek gerekir. İmanın duygusal unsurlarından biri olan sevgi, onun gelişip kuvvet kazanmasını sağlar. Sevgi, imanın ve amellerin ruhudur, sevgi olmayınca onlar ruhsuz beden gibi kalırlar.¹⁶

İman, kişinin kalbinin, ruhunun istediği şeye inanmasıdır. Burada sevginin iman konusu olan şeye inandığı ve sıkıca bağlandığı söylenebilir. Örneğin öldükten sonra dirilmeye inanan sevgidir. İmandaki tasdik olgusu inanç ve bilme anlamlarına dayanır, fakat bu tasdik sevgi gibi çeşitli duygusal anlamları da taşır.¹⁷

İmanı sevgiyle özdeşleştirmek mümkündür. İman, her şeyden önce bir aşk konusudur. Aşk, zımnen imanın içerisinde bulunur ve ondan ayrılmaz. İman ve aşk ayrılığı, her zaman dinin kötüye gitmesinin sonucudur. İman aşkı içerir ve aşkın ifadesi ise ameldir. Aşk, iman ve ameller arasındaki bağıdır. En sağlıklı imana sahip olan, adalet ve sevgi yönünden en iyi davranışlarda bulunmalı, iman sevgi gibi tutumlara yansımalıdır. Gerçek manada inanan kimse, Allah'a karşı aşk ve muhabbet beslemek, bunu söz ve davranışlarıyla ortaya koymak durumundadır. Allah'ı sevmek, O'na itaat ederek kendi iradesini Allah'ın iradesine tâbi kılmak anlamına gelir. Kişi Allah'ın gönderdiği peygambere uymakla Allah'ı sevmiş olur. Allah sevgisi, inanan insanın eylemlerini etkileyen ve bütün davranışlarının üzerine kurulduğu bir güçtür. Mü'min olmanın ayırıcı vasfı olan Allah sevgisi, insana iyilikler yaptırır, başkalarını da

¹⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricu's-Sâlikîn*, Çev. Ali Ataç ve diğerleri, İnsan Yayınları, İstanbul, 2005, II/9; Ömer Müftüoğlu, "Sevgi Perspektifinden İnsan-Allah Diyalogu", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı: 1, 2001, s. 75-77; Muhammed Ali Sadat, *İslâm Ahlakı*, Çev. Cemil Sönmez, Bilge Adam Yayınları, Van, 2005, s. 129; Ali Ayten, *Psikoloji ve Din*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 80.

¹⁷ Jean Greisch, *Wittgenstein'da Din Felsefesi*, Çev. Zeki Özcan, ASA Kitabevi, Bursa, 1999, s. 65; Hanifi Özcan, *Epistemolojik Açından İman*, M. Ü. İ. F. Yayınları, İstanbul, 1997, s. 84.

sevdirir, onu ahlâken en yüksek seviyeye çıkarır. İmandan ve imanın gereği olan kurallardan sapmak, kişiyi Allah'ın sevgisine layık olmak yerine O'nun hoşnutsuzluğuna, lanetine uğratır.¹⁸

Allah sevgisinin insan kişiliği üzerinde tesiri ve meyveleri / sonuçları vardır. Ahlâk kanununun en etkili yaptırım gücü Allah sevgisidir. Mümin, Allah sevgisinin etkisiyle ahlâkî vazifelerini yapmaya, motive olur; Allah'ın sevdiği her işi ve ahlâkî sever. Allah, kendisine inanan insana birtakım görevler yükler. Bu görevlerin Allah'ın istediği şekilde ve kararlılıkla, ömür boyu, sürekli yerine getirilmesi, ancak derin ve kutsal bir sevgi bağı ile mümkündür. Kişinin Yüce Allah'ı sevmesi sadece dil ile ifade edilen bir iddiadan ibaret değildir. Birçok kimse Allah sevgisi iddiasında bulunur, ama içlerinde bu iddiasının gereğini yerine getiremeyenler de çıkabilir. Bu gibi durumlarda gerçek sevginin ayrılmaz bir unsuru olan itaatin eksik olduğu görülür. Bir kimse Allah'ı sevdiğini ileri sürerek, O'nun yasakladığı şeyleri yapmaya devam ederse, sözlerinde samimi olmadığı anlaşılır. Eğer Allah sevgisi güzel ahlâk şeklinde insan kişiliğinde meyvelerini vermiyorsa, burada samimi bir iddiadan değil, ancak kapalı bir histen söz edebiliriz.¹⁹ Allah sevgisi bir tür adanmadır. Burada sevgi, sevilen varlık için kendi "ben"ini kaybetmek anlamına gelir.²⁰

¹⁸ Emile Boutroux, *Çağdaş Felsefede İlim ve Din*, Çev. Hasan Kâtipoğlu, M. E. B., İstanbul, 1997, s. 222; Paul Tillich, *İmanın Dinamikleri*, Çev. Fahrullah Terkan, Salih Özer, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2000, s. 101-103; Aliye Çınar, *Varoluşçu Teoloji: Paul Tillich'te Din ve Sembol*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 101; M. Kazım Arıcan, "Akıl İman İlişisine Spinoza'nın Yaklaşımı", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 2, s. 410; A. Hamdi Akseki, *Ahlâk Dersleri*, Üç Dal Neşriyat, İstanbul, 1968, s. 286; Murat Sülün, *Kur'an-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi*, Ekin Yayınları, İstanbul, 2000, s. 230; Muhammed Osman Necati, *Hadis ve Psikoloji*, Çev. Mustafa Işık, Fecr Yayınevi, Ankara, 2000, s. 78; Beyza Bilgin, Mualla Selçuk, *Din Öğretimi*, Gün Yayıncılık, Ankara, 1995, s. 45; Hüseyin Atay, *Kur'an'a Göre İslâm'ın Temel Kuralları*, M. E. B., İstanbul, 1994, s. 63; A. Hamdi Akseki, *İslâm Dini*, Nur Yayınları, Ankara, tsz., s. 224; M. Abdullah Draz, *Kur'an Ahlâkı*, Çev. Ünver Günay, Emrullah Hatipoğlu, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 190.

¹⁹ Nasîruddin Tusî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, Çev. Anar Gafarov, Zaur Şükürov, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 258; İsmail Ankaravî, *Minhâcu'l-Fukara*, Haz., Saadetin Ekici, İnsan Yayınları, İstanbul, 1996, s. 304-305; Eyüp Yaka, *Hak Katında İnsanın Konumu*, Işık Akademi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 178; A. Hamdi Akseki, *Ahlâk Dersleri*, Üç Dal Neşriyat, İstanbul, 1968, s. 111; Ömer Nasuhi Bilmen, *Yüksek İslâm Ahlakı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007, s. 38; Muhammed Şedid, *Kur'an Metodu*, Çev. Ahmet Yüksel, Risale Yayınları, İstanbul, tsz., s. 164; Mehmet Bayrakdar, *İslâm İbadet Fenomenolojisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1987, s. 23.

²⁰ Recep Alpyağıl, *Wittgenstein ve Kierkegaard'dan Hareketle Din Felsefesi Yapmak*, Anka Yayınları, İstanbul, 2002, s. 222.

İmanın duygusal boyutu sevgiden ayrılamaz. Allah sevgisi ve bu sevginin uzantıları imanın gereklerinden biridir. Allah-insan ilişkisi açısından baktığımızda, imanın duygusal unsurlarından birinin muhabbet olduğunu görürüz. İmanı içselleştirmiş olan bir kimse, kendisini Allah'ın sevgisine kaptırır. Bütüncül bir yapıya sahip olması nedeniyle imanı salt duyguya indirgeyemesek bile, eğer imanı, unsurları içerisinde sadece birisiyle ifade etmek durumunda kalsaydık, bunun sevgi olduğunu söylerdik. Allah sevgisi, varlık şartları içerisinde en önemlisidir. Allah'a iman etmeye götüren iradenin gerisinde, O'na duyulan sevgi gibi duygular vardır. Sevgi, imanın bir tezahürü ve uygulamasıdır. İnanan bir insan psikolojik yönden Allah'ı sevilen bir varlık olarak tanır. İnanan kimsenin inancının gücü ile sevgisinin şiddeti arasında bir paralellik vardır.²¹ Sevgiyle iman arasında bir tür nedensellik ilişkisi vardır. Kimi zaman iman sevgiyi getirir, kimi zaman da sevgi imana götürür.²² Kişi Allah'a ve iman konusu olan değerlere gerçekten iman ederse, onları sevme ihtiyacı hisseder. Eğer bir insan iman objelerinin sevmeye başlamışsa aynı zamanda onlara iman ediyor demektir.

Kuşkusuz sevginin pek çok konusu vardır. Kendimizden hareket ederek başka varlıklara ve insanlara çevrilen, onlardan da yükselerek hakikat ve iyilik konularına bağlanan sevgimiz, en yüksek basamakta Allah'a yönelir. Allah sevgisi, kardeş sevgisi, anne sevgisi, dünya sevgisi, mal sevgisi, tabiat sevgisi, insan sevgisi gibi sevgiler sevgi duygusunun çeşitli yönelişleridir. Bu sevgilerin her birinin belli bir oranı vardır, ancak Allah sevgisinde oran ve sınır söz konusu değildir. Sevgi gibi yüceltici bir kavramın kendisiyle bağlantılı olarak düşünüldüğünde, tam olarak yücelmiş bir sevgi odağı bulunur ki, o da Yüce Allah'tır. Allah sevgisi en yalın ve dolayısıyla en yüksek sevgidir. İnsanın temel eğilimlerinden biri-

²¹ Hülya Alper, *İmanın Psikolojik Yapısı*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2002, s. 113; Talip Özdeş, "Ahlak-Vahiy İlişkisi ve Kur'an'da İman-Ahlak-Amel Bütünlüğü", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 10/2, 2006, s. 13; Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 1999, s. 197; Hidayet Aköz, *Kur'an'da Allah-Kul İlişkisi*, Seriyeye Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 162; Abdullah Nasuh Ulvan, *İslam ve Aşk*, Çev. M. Lütfi Özbey, İhtar Yayıncılık, s. 21; Veli Ulutürk, *Kur'an-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor*, Yeni Akademi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 197.

²² Mustafa İslamoğlu, *İman Risalesi*, Denge Yayınları, İstanbul, 1994, s. 237.

si olan sevgi, en üstün şekliyle “ilâhî sevgi”de gerçekleşir.²³ Diğer yandan Allah sevgisi kurucu sevgidir. Bu sevgi sayesinde iyiyi, doğruyu, adaleti, erdemi, tabiatı, canlıları ve insanı severiz.

Sevgi, bazen insanlara²⁴ bazen de Allah’a yönelir. Sevgi yönelimi en yüce amacını Allah’ta bulur. İnsan O’nu hiçbir karşılık beklemeden sever. Allah’ı sevmek ve kendini O’na vermek çok güzel eğilimlerdir. İnsanın kendini Allah’a vermesi kendinden vazgeçmek değil, kendini O’nun yolunda bulması manasına gelir.²⁵

Sevgi türlerinden birisi “aşkın sevgi”dir. İnsanlar için kutsal sayılan değerler ve bunlara karşı duyulan kutsal sevgiler vardır. Allah sevgisi ve ilâhî değerlere karşı beslenen sevgi kutsal sevgilerdendir. İnanan bir insan, Allah’a, peygambere ve onun getirdiği ilâhî mesajlara karşı sevgi besler. İnsanda sevginin zirvesi, yücelik, saflık ve ruhsal açıdan en büyüğü, Allah’a karşı olan sevgidir. İnanan bir kimse Allah sevgisini her türlü sevgiden üstün tutar. Allah sevgisi, sevginin kaynağı olup O’na dönük sevgi, yerinde ve isabetlidir. İnsan kendisini güçsüz, zayıf, yetersiz hissettiğinde, her şeyi bilen, her şeye gücü yeten, bütün olayları kontrol altında tutan bir varlığa sevgi besler. Bu güce yönelik olarak duyulan his manevi özelliği olan bir sevgidir. İnsanın sağlıklı ve mutlu bir yaşam sürdürebilmesinin ön koşullarından birisi, sağlıklı bir dinî inanca ve Allah sevgisine sahip olmasıdır.²⁶

²³ Nurettin Topçu, *Ruhbilim*, Üçler Basımevi, İstanbul, 1949, s. 70; Bayraktar Bayraklı, *Kur’an’da Değişim Gelişim ve Kalite Kavramları*, M. Ü. İ. F. V. Yayınları, İstanbul, 1999, s. 237; Sadık Kılıç, *İslâm’da Sembolik Dil*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s. 121-122; Mustafa Çağrı, *İslâm Düşüncesinde Ahlâk*, M. Ü. İ. F. V. Yayınları, İstanbul, 1989, s. 129; H. Mahmud Çamdibi, *Din Eğitime Giriş*, M. Ü. İ. F. V. Yayınları, İstanbul, 1989, s. 59.

²⁴ Manevî hayatın derinliklerine hakim olan esas Allah’tır; Allah’ı seven bütün insanları sevmiş olur. Bir başka deyişle Allah’ı sevmenin tam manasıyla gerçekleşmesi için insanların karşılıklı birbirlerini sevmeleri gerekir. (Hasan Kâtipoğlu, *Emile Boutroux’da Din Felsefesi*, Elis Yayınları, Ankara, 2004, s. 186)

²⁵ G. W. Leibniz, *Metafizik Üzerine Konuşma*, Çev. Afşar Timuçin, Cumhuriyet Yayını, İstanbul, 1999, s. 59

²⁶ Nevzat Tarhan, *Duyguların Dili*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006, s. 67; Ayhan Aydın, *Yaşamın ve Sevginin Anlamı*, Gendaş Yayınları, İstanbul, 2001, s. 63; Rasim Pehlivanoğlu, *Başarıyı Tanıyalım*, Uygun Basım, Kayseri, 2000, s. 72; M. Osman Necati, *Kur’an ve Psikoloji*, Çev. Hayati Aydın, Fecr Yayınevi, Ankara, 1998, s. 74; Latif Erdoğan, *İman Ahlak Aksiyon*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2007, s. 100; Yusuf el-Kardavî, *İman ve Hayat*, Abdulvahhab Öztürk, Hilal Yayınları, İstanbul, tsz., s. 182-183; M. Sait Şimşek, *Kur’an’ın Ana Konuları*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1999, s. 69.

İnsanla Allah arasında temelde karşılıklı bir sevginin varlığı söz konusudur. İnsanın Allah'a olan sevgisiyle Allah'ın insana olan sevgisi birbirinden ayrılamaz. Allah-âlem ilişkisi karşılıklıdır. Allah'ın sevgisi âlemden bütün var olanlarla birlikte. Fizik âlemdeki sevgi metafizik âleme çıkar, metafizik âlemdeki sevgi fizik âleme taşar. Bu manada Allah en büyük dosttur.²⁷

İnanan bir insanın kalbi çeşitli bağlarla Allah'a bağlıdır. Sevgi, insanı O'na bağlayan bağlardan birisidir. Allah'a olan bağlılık, O'nun sevgisini hiçbir zaman kalpten çıkarmamaktır. Allah ile insan arasındaki gerçek bağ sevgi bağıdır. Allah'tan başkasına duyulan sevgi gelip geçicidir. Allah'a karşı sevgi, inanç açısından insanın kişiliğini şekillendiren olgulardan birisidir.²⁸

Sevgi öyle bir duygudur ki, seven insan, sevdiğinin ne kadar yetkin varlık olduğunu görürse heyecanı ve coşkusu da o derece artar. Allah'tan daha kusursuz ve sevmeye değer bir varlık düşünülemez. Allah sevgisi insanı O'na ulaştıran yollardan birisidir. Gerçek dindarlık Allah'ı sevmekle mümkündür. Allah sevgisi, insancıl, yüksek duygulardan birisidir. Allah (inancı) sevgi gibi olgularla içselleştirilir.²⁹

Avam diye nitelenen ve muhakeme etmeden iman eden insanların durumu hayret vericidir. Allah onların kalbine Allah sevgisini sindirmiş ve böylece iman etme meyli uyandırmıştır.³⁰

²⁷ Martin Buber, *Tanrı Tutulması*, Çev. Abdülhatif Tüzer, Lotus Yayınevi, Ankara, 2000, s. 75; Erich Fromm, *Sevme Sanatı*, Çev. Yurdanur Salman, Payel Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 67; Mehmet S. Aydın, *Âlemden Allah'a*, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2000, s. 67.

²⁸ Muhammed Kutub, *İslam'da Eğitim Metodu*, Çev. Durmuş Ali Kayapınar, Yay Dağıtım, İstanbul, tsz., s. 104-105, 124; Recep Ardoğan, *Kur'an ve İnsan Psikolojisi*, İlkadım Kitapları, Ankara, 1998, s. 168; Tuncer Elmacioğlu, *Bilgece Yaşamak*, Beyaz Yayınları, İstanbul, 1999, s. 146.

²⁹ Nils G. Holm, *Din Psikolojisine Giriş*, Çev. Abdülkerim Bahadır, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004, s. 86; Yurdağül Konuk, *Okul Öncesi Çocuklarda Dinî Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, s. 12-13; M. Nail Karakuşçu, *Genel Psikoloji ve Normal Davranışlar*, Pelin Ofset, Ankara, 1999, s. 117; Veysel Sönmez, *Sevgi Eğitimi*, Anı Yayıncılık, Ankara, 1997, s. 62.

³⁰ Blaise Pascal, *Düşünceler*, Çev. Metin Karabaşoğlu, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1998, s. 99.

IV. Kur'an'da Allah-İnsan İlişkisinin Muhabbet Boyutu

A. Muhabbet Kelimesinin Anlam Çerçevesi

Arapça'da sevgiyi ifade eden "hubb" kelimesine paralel olarak ona yakın anlamda birçok kelimenin kullanıldığını görürüz.³¹ Arapça'da muhabbet kelimesinin alındığı "h-b-b" kökünden türetilen kelimelerin kullanıldığı anlam alanını incelediğimizde genel manada sevgi konusunda, özelde ise Allah-insan arasındaki sevgi ilişkisi konusunda fikir sahibi olabiliriz. Çünkü Allah-insan ilişkisinin Kur'an'da en çok ele alındığı kelimelerin başında "h-b-b" kökünden türetilen kelimeler gelir.

Arapça'da "el-habbu", "el-habbetü" kelimeleri, buğday, arpa ve benzeri yiyecekler için kullanılır. "el-Hibbu", el-hibbetu", kelimeleri reyhan bitkisinin hatta her türlü bitkinin tohumları, tahılların, baklagillerin taneleri hakkında kullanılır. "Habbe" kelimesiyle, buğday tanesi (habbetün min bürrin), arpa tanesi (habbetün min şâirin), hatta üzüm tanesi (habbetün min inebin) bile ifade edilir. Yenilecek hale geldiği, buğday tanesi olduğu zaman "ehabbe'z-zer'u" denir. Kesilip budandıktan sonra toprağa dikilen asma dalı için "el-hubetü" denir; bu dal zaman içinde yetişip üzüm taneleri verecektir. Yan yana dizilen buğday ya da inci tanelerine benzediği için dişler, "el-habebu" kelimesiyle ifade edilir. Dişlerin beyazlığı ve parlaklığı kelimenin muhtevastaki saflık anlamına işaret eder.³²

İnsanlığın temel besin maddeleri olan tahıllar ve baklagiller, hatta çeşitli şekillerde olan taneli bitkiler Arapça'da sevgi manasına gelen kelime ile aynı kökten gelen kelimelerle ifade edilirler. Bu besinler nasıl bedenini ihtiyacını karşılıyorsa, sevgi ve bunun en aşkını olan Allah sevgisi insan ruhunu besler. İnsan nasıl maddi hayata besinlerle bağlanıyorsa, manevi hayata da Allah sevgisiyle bağlanır. Tahılların ve baklagillerin

³¹ Bu kelimeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Mehmet Ünal, "Kur'an'da Sevgi Yakınanamları ve Aralarındaki Farklar", EKEV Akademi Dergisi, sayı: 34, 2008, s. 103-104.

³² Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn İbn Muhammed er-Râgıb el-İsfehâni, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tsz., s. 105-106; Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Mükrem İbn Manzûr, *Lîsânu'l-Arab*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1997, I/293-294; Mecdüddîn Muhammed İbn Yakûb el-Firûzâbâdî, *Besâiru Zevî't-Temyîz*, el-Mektebetü'l-İlmî, Beyrut, tsz., II/416; Ahmed İbn Yusuf es-Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz fi Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1993, I/420.

taneleri aynı zamanda bu bitkilerin tohumlarıdır. Hatta diğer tohumlar da “h-b-b” kökünden alınan kelimelerle anlatılırlar. Tohumda bitki gelişir, yetişir ve meyve verir. Aynı şekilde Allah sevgisi de mümin davranışlarının hareket noktasıdır. Bu sevgi sayesinde müminin tutum ve davranışlarının şekillenmesi ortaya çıkar. Allah sevgisinin bir ürünü olarak, sâlih ameller meydana gelir. Kesilip dikilen asma dalının “el-hubetü” diye isimlendirilmesi de, bitki-ürün ilişkisine işaret eder. Bu asma dalı yetişecek ve üzüm verecektir. Bundan da Allah sevgisiyle amel arasındaki bağa işaret eden çıkarımlar yapabiliriz. “el-Habebe” kelimesinin yan yana dizilen dişler anlamına gelmesi ile sevginin kalpleri uyum ve ahenk içerisinde birbirine yaklaştırması arasında ilişki kurulabilir. Bu durum Allah sevgisi hakkında düşünülecek olursa, Allah sevgisi de kulu manevi olarak Rabb’ine yaklaştırır.

Sudaki ya da mayalanmış içkideki hava kabarcığı, şekil açısından taneye benzediği için “el-habâb” diye isimlendirilir. Sıvının içinde oluşan kabarcık, sıvının üst kısmına doğru yükselir. Bu yönüyle kelime, yükselme ve meydana çıkma manası içerir. Yine ağaç ya da diğer bitkiler üzerine düşen çiğ / çise hakkında da bu kelime kullanılır. Birbirini takip eden dalgalar için “habâbu’l-mâ” denir.³³

Suyun üstüne yükselen hava kabarcığı ile bitkilerin üzerine düşen çiğ / çise şeklindeki su parçacığı iki farklı hareket ortaya koymaktadır. Biri yukarıdan aşağıya düşmekte, diğeri ise aşağıdan yukarıya doğru yükselmektedir. Buradaki düşme ve yükselme hareketlerini sevgiyle ilişkilendirdiğimizde şöyle bir durum ortaya çıkar. İnsan, sevgisini çok yüce ve üstün bir varlığa -aşağıdan yukarıya doğru- yöneltebilir. Yukarıdaki yüce varlık da kendisine yönelen sevgiyi -yukarıdan aşağıya doğru- karşılıksız bırakmaz. İşte Allah ile kul arasında böyle bir sevgi alışverişinden söz edebiliriz. Ayrıca bir kabarcığın su yüzüne süzülmesi ya da bir çiğ tanesinin yaprak üzerine düşmesi bir zerafeti / inceliği, hassaslığı, estetiği

³³ el-İsfehânî, *a.g.e.*, s. 105-106; İbn Manzûr, *a.g.e.*, I/295; el-Firûzâbâdî, *a.g.e.*, II/416; el-Halebî, *a.g.e.*, I/420.

çağrıştırır. Aynı çağrışımların sevgi duygusu için de geçerli olduğu söyleyebiliriz.

Eşek, deve gibi hayvanlar, susuzluğunu giderip kanıncaya kadar içtiklerinde, onların bu durumları “habbebe”, “tehabbebe” fiilleriyle anlatılır. Kum taneleri için “habâbu’r-reml”, kalın iz için “el-hubb”, yılan için “el-hubâb”, küpenin teki için “el-hibbu” denir.³⁴

Görünüşte buğday tanesine benzediği için kalp içindeki siyah parça hakkında “habbetü’l-kalb” ifadesi kullanılır. Kelimenin bu kullanımından hareketle, samimiyet ve içtenlik manası içerdiği söylenebilir.³⁵ Kalp içindeki bir parçanın habbe diye isimlendirilmesi, kalbin, duyguların mekânı olarak nitelenmesiyle ilişkilendirilebilir. Muhabbet kalpteki en güçlü duygulardan birisidir; kalp ile sevgi insanların zihninde her zaman bir arada düşünülen kavramlardandır.

Kalbimi falanın sevgisine açtım anlamında “ahbebtü fulân” denilir. Muhabbet insan hakkında kullanıldığında, kalpte onun sevgisinin oluşması manasına gelir.³⁶

Deve inatçılık yaptığı zaman, “ehabbe’l-baîr” denir. İnat edip bir yerde diz çöküp ısrarla durduğu ve kalkmadığı için, o yer onun sevdiği yer olarak düşünülür. Bu yönüyle kelimenin kararlılık ve sebat manası içerdiği söylenir. Yine, devenin bir yeri kırıldığı ya da hastalandığı zaman, iyileşinceye ya da ölünceye kadar yerinden kalkmaması durumuna “ehabbe’l-baîr” denir.³⁷

Sevgide sevilen varlığa odaklanma, bütün ilgi ve yönelişleri ona döndürme durumu söz konusudur. İnsan ilâh olarak Allah’ı severse, başka varlıkları bu şekilde sevemez, sadece Allah’a muhabbet besler. Allah’tan başkasını ilâh derecesinde sevenler de, Allah’ı sevmekten uzak kalırlar. Sevgide bir tür seçicilik, seçilen / sevilen varlığa odaklanma hali vardır. Bu durum, inatçılık ya da başka sebeplerden dolayı devenin bir

³⁴ el-Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, II/295-296.

³⁵ el-İsfehânî, *a.g.e.*, s. 105-106; İbn Manzûr, *a.g.e.*, I/294; el-Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, II/416; el-Halebî, *a.g.e.*, I/420.

³⁶ el-İsfehânî, *a.g.e.*, s. 105-106; el-Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, II/417; el-Halebî, *a.g.e.*, I/419.

³⁷ el-İsfehânî, *a.g.e.*, s. 105-106; İbn Manzûr, *a.g.e.*, I/292-293; el-Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, II/416.

yere çöküp oradan kalkmamasına benzer. Devenin bu davranışı Arapça'da muhabbetle aynı kökten gelen "ehabbe" fiiliyle anlatılır.

"el-Muhabbetü", kişinin gördüğü veya tahmin ettiği bir iyiliği niyet ve amaç edinip istemesidir. Bu da üç şekilde olur: Birincisi, kişinin işine duyduğu sevgi gibi, lezzet / haz muhabbetidir. İkincisi, yararlanan bir şeye karşı duyulan sevgide olduğu gibi, fayda / çıkar muhabbetidir. Üçüncüsü bilgi sebebiyle ilim sahiplerinin birbirine duydukları muhabbet gibi, fazilet muhabbetidir.³⁸

Muhabbet çoğu kere irâde olarak açıklanmıştır. Oysa "muhabbet" "irade"den daha belîğ bir ifadedir; iradeyle muhabbet arasında fark vardır. Her muhabbet bir iradedir, ama her irade muhabbet değildir. "İstihbâb", bir kimsenin bir şeyi severek araması ona talip olması manasına gelir. "Alâ" harf-i cer'i ile birlikte kullanılarak "tercih etmek" manasına gelir.³⁹ Özellikle bir inancın benimsemesinde hem irade etme / seçme hem de o inançtan hoşlanma durumu vardır. Sevdiğimiz bir inancı tercih etmişiz demektir, bir inancı seçmişsek ondan hoşlandığımız bir gerçektir. İman etkinliğinin olduğu yerde irade ve sevme eylemleri aynı anda mevcuttur.

B. İnkârcuların Tanrı Edinmelerinde Sevgi Boyutu

Ulûhiyet ve kulluğun sevgi duygusuyla ayrılmaz bir bağı vardır. Herhangi birine karşı beslenen aşırı sevgi onu putlaştırmaya götürebilir; böylece sevgi şirk sebebi olabilir.⁴⁰ Sevgi Allah'tan başkasına aşırı bir şekilde yoğunlaşırsa şirk ortaya çıkabilir. Bir varlığın, kutsallığa, kutsallıktan da tanrılığa varan serüveninin altında sevgi duygusu yatar. Yüce Allah tanrı fikrinin temelini sevgi olduğuna işaret ederek, bu duygunun yanlış yönlendirilmesiyle insanın nasıl şirke düşebileceğini gündeme getirir.

³⁸ el-İsfehânî, *a.g.e.*, s. 105-106; el-Halebî, *a.g.e.*, I/418-419.

³⁹ el-İsfehânî, *a.g.e.*, s. 105-106; el-Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, II/419; el-Halebî, *a.g.e.*, I/418-419.

⁴⁰ Suad Yıldırım, *Kur'an'da Ulûhiyet*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1997, s. 298.

Allah, her konuda olduğu gibi, sevgi konusunda da insanlardan ölçülü ve dengeli olmalarını ister. Sevgide ölçüyü kaçıran, kendilerine verilen sevmeye yetisini yanlış yerlerde kullanan inkârcıları eleştirir:⁴¹

“İnsanlardan kimi, Allah’tan başka eşler tutar, Allah’ı sever gibi onları severler. İnananlar ise en çok Allah’ı severler.”⁴²

İnsanlardan bir kısmı Allah’tan başka ilâh edinirler. Allah’tan başkalarını, birtakım putları, toplum liderlerini, Firavun gibi şahısları kullukta Allah’a eş, benzer, emsal kabul eder, tapınırlar, sığınurlar, emir ve isteklerine boyun eğler. Allah’a ortak edindikleri ilâhı acizliğine rağmen, her şeye gücü yeten Allah’ı sever gibi severler, onlara muhabbet besler, ibadet eder, saygı gösterirler. Onların sevgisini her şeyin hareket noktası kabul ederler. Allah’a gösterilen sevgiyle kendilerini Allah’a yaklaştırdıklarına inandıkları putlara gösterilen sevgiyi bir görürler. Allah için yapılacak şeyleri putlar için yaparlar, Allah’ın rızasını düşünmeden onların hoşnutluğunu kazanmayı hedeflerler.⁴³

Allah’tan başka varlıkları O’na denk tutmak şirktir. İnsan, Allah’tan başka varlıkları, Allah’ı sever gibi sevmek suretiyle, bu tür bir şirke düşebilir. İnsanın maddî bir varlığa ölçüsüzce sevgi beslemesi, onu tanrı düzeyine çıkarmasına yol açabilir. Yüce Allah bu âyette (2/165) sevginin şirke nasıl dönüşeceğine dikkat çeker. Böylece insanın neyi ne kadar sevmesi gerektiğinin bilgisini verip eğitimini yapar.⁴⁴

Sevgi insanın tercihini belirleyen bir duygudur. Sevilen bir şey aynı zamanda tercih ediliyor demektir. İnsan tercih ettiği şeye karşı sevgi

⁴¹ Ünal, s. 111-112.

⁴² Bakara, 2/165.

⁴³ Ebu’l-Kâsım Cârullah Muhammed İbn Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmizi’t-Tenzil*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1995, I/209; Ebu’l-Hasen Ali İbn Muhammed İbn Habîb el-Mâverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, tsz., I/217; Ebû Abdullah Muhammed İbn Ahmed el-Kurtûbî, *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1993, II/137; İmâduddîn Ebu’l-Fidâ İsmail İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 1997, I/208; Vehbe ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-Münîr*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1991, II/67; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, tsz., I/572; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’anı Kerim’in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1985, I/157; Mahmut Toptaş, *Kur’an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, Cantaş Yayınları, İstanbul, 1993, I/324.

⁴⁴ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2001, II/349.

besler. Farklı seçenekler arasında kalan kimsenin tercihini belirleyen faktör sevgidir. İnanç konusunda bir tercih yapmak durumunda olan insanın iman ya da inkârdan birisini seçmesinde sevgi önemli bir rol oynar:

“Ey inananlar, eğer imana karşı küfrü seviyorlarsa babalarınızı ve kardeşlerinizi velîler edinmeyin. Sizden kim onları velî tanır / dost tutarsa işte zâlimler onlardır.”⁴⁵

Yüce Allah, mü'minlere, küfrü imana, şirki İslâm'a tercih eden, önceleyen, üstün gören, imana karşı küfrü seven babalarını ve kardeşlerini, eşlerini, çocuklarını velî (dost / sırdaş) edinmemelerini emreder. Onların peşine takılanların zâlim olduğunu belirtir. Eğer müşrik yakınları duyulan meyil, Allah sevgisine, Allah'a giden yola, dini yüceltme sevgisine engel oluşturuyorsa, imanın gereği olarak böyle sevgi terk edilir. İmanı küfre tercih edip bu inançlarında hırs ve ısrar gösterenler, imana engel olmaya, Allah'a itaatten alıkoymaya çalışıyorlarsa, onlarla yakın dostluk kurulmaz.⁴⁶

Yüce Allah, insanlara peygamberler aracılığıyla ilâhî mesajları sunarken, onlardan hak ile batıl arasında bir tercih yapmalarını ister. İman ve inkâr arasında seçim yapmayı insanların iradesine bırakır. Nitekim Sâlih peygamber de ilâhî mesajları ve delilleri halkına açıklamış ve onlara, ilâhî gerçeklere iman etmelerini teklif etmiştir. Onlar ise inkârı imana tercih etmişlerdir. Kur'an'da bu tercih eylemi “istehabbe” kelimesiyle anlatılmıştır. Böylece tercih eylemine bir tür hoşlanma ve sevme duygusunun da eşlik ettiği vurgulanmıştır. Tarihte Semûd kavmi küfrü severek imana tercih etmiştir:

⁴⁵ Tevbe, 9/23.

⁴⁶ Ebû Muhammed Abdulhak İbn Ğâlib İbn Atıyye el-Endelûsî, *el-Muharreru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, III/1718; el-Kurtubî, VIII/60-61; Muhammed İbn Ali İbn Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1995, II/430; İbn Kesîr, II/356; el-Kâdi Nâsiruddîn el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, I/400; Muhammed Cemâluddîn el-Kâsimî, *Tefsîru'l-Kâsimî*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, 1994, IV/97; Ahmed Mustafâ el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, IV/66; Muhammed Mahmûd Hicâzî, *et-Tefsîru'l-Vâzih*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 1991, I/868; ez-Zuhaylî, X/149; Yazır, IV/2488; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1991, IV/45.

“Semûd kavmine gelince onlara yol gösterdik; fakat onlar, körlüğü doğru yolu bulmaya üstün tuttular. Böylece yaptıkları yüzünden alçaltıcı azap yıldırımını onları yakaladı.”⁴⁷

Yüce Allah, Hz. Salih vasıtasıyla Semûd kavmine doğru yolu haber vermiş, neyin iyi neyin kötü olduğunu açıklamış, Kendi kudretine dair deliller göstermiştir. Buna rağmen Semûd kavmine mensup insanlar, peygamberi yalanlamışlar, hidâyet yerine körlüğü sevmişlerdir / seçmişlerdir. İnkâr ve dalâlet içerisinde yaşamayı seçmişler, küfrü imana, isyanı itaate tercih etmişlerdir.⁴⁸

Muhabbet ile irade yani bir konuda seçim yapma tercihte bulunma olgusu arasında ilişki vardır. Zira irade kalbin sevilene karşı duyduğu meyil ve istektir. Muhabbet de bir irade ve isteğin sonucudur. Bu şekilde irade ile muhabbet arasında ilişki söz konusudur.⁴⁹ Kur’an’da kullanılan ve muhabbetle aynı kökten gelen “istehabbe” kelimesi, irade ve sevgi olgusunu birlikte ifade edebilen bir kavramdır. Kelimenin geçtiği âyetlerde (41/17, 9/23) inkârcılar iradelerini kullanarak seçmiş oldukları inançlarına karşı aynı zamanda ilgi, yakınlık, sevgi de beslemektedirler. “İstehabbe” kelimesi belki öncelikle irade yani tercih olgusunu ifade etmektedir. Ama kelimenin özellikle muhabbet kökünden seçilmiş olması, irade eylemindeki sevme faktörüne dikkat çekmek içindir.

Kur’an’da, Hz. İbrahim’in putlara tapan insanlara söylemiş olduğu bir söz farklı şekillerde anlaşılmıştır. Bu yaklaşımlardan birisine göre Hz. İbrahim onlar hakkında şöyle demiştir: Putperestler putlarla kendileri arasında bir sevgi bağı oluştururlar. İlgili âyette (29/25) verilen bu anlamı dikkate aldığımızda, batıl tanrılar edinen kimseler bile, bu etkinliklerinde sevgi duygusuna yer verirler. Allah dışındaki varlıklara tapanların inançlarında da sevgi duygusu önemli bir işlev görür:

⁴⁷ Fussilet, 41/17.

⁴⁸ el-Mâverdî, *a.g.e.*, V/175; Abdullah İbn Ahmed en-Neseî, *Medâriku’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl*, Dâru’n-Nefâis, Beyrut, 1996, IV/134; el-Merâğî, *a.g.e.*, VIII/355; Hicâzî, *a.g.e.*, III/332; Bilmen, *a.g.e.*, VII/3192.

⁴⁹ Ünal, s. 106.

“İbrahim, kavmine dedi ki: “Siz dünya hayatında birbirinizi sevmek için Allah’ı bırakıp birtakım putlar edindiniz, ama daha sonra kıyâmet gününde birbirinizi inkâr eder ve birbirinizi lânetlersiniz.” Varacağımız yer de ateştir ve hiçbir yardımcınız da yoktur.”⁵⁰

Âyette çeşitli dilbilgisi kuralı caiz görüldüğü için birbirine yakın birkaç anlam ortaya çıkmıştır. Buna göre Hz. İbrahim putperest insanlara şöyle söylemiş olabilir: 1. Allah’tan başta taptığınız putlar, aranızda sevgidir. 2. Taptığınız putlar sadece bu dünya hayatında birbirinizi sevmenize vesile olurlar, sizi bir topluluk olarak birbirinize bağlar. 3. Birbirinizi sevmek için taptığınız putlar hiçbir yarar sağlamaz. 4. Müşrikler kendileriyle putlar arasında bir muhabbet vesilesi bulunmasını isterler. Putlar genellikle sevilen bazı kimselerin hatırası etrafında toplanılmak üzere ihdas edilirler.⁵¹ Buradaki dördüncü anlam esas alındığında, inkârcuların tanrılaştırdıkları varlıklara sevgi ile bağlandıkları anlaşılmaktadır.

C. Mü’minlerin Allah’a İmanında Sevgi Boyutu

Kur’an’ın ortaya koyduğu sevginin temelinde iman unsuru dikkati çeker. Kur’an, sevgiyi iman gibi güçlü bir zemine oturtur. Yüce Allah birçok âyette imanda sevginin önemini vurgular.⁵² İnsan, maddi dünyanın varlık ve değerlerini sevebildiği gibi, metafizik alanın varlığı olan Allah’a ve ilâhî değerlere de sevgiyle bağlanabilmektedir. İnsanların duygularını eğitip yönlendiren Kur’an, insanın hangi varlığı ne derece seveceğini öğretir. Özellikle Allah’a ve ilâhî değerlere karşı beslenmesi gereken sevginin başka varlık ve oluşumlara kanalize edilmesini doğru bulmaz. Kur’an’a göre ilâhlık sevgisinin Allah’a, değerler ve hayat görüşü sevgisinin ilâhî değerlere yöneltilmesi ideal mümin kişiliğinin tamamlayıcı unsurlarından birisidir:

⁵⁰ Ankebût, 29/25.

⁵¹ ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, III/436; el-Kurtubî, *a.g.e.*, XIII/224; el-Kâsimî, *a.g.e.*, V/445; Ebu’l-A’lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, Çev. Muhammed Han Kayani ve Diğerleri, İnsan Yayınları, İstanbul, 1989, IV/216; Yazır, *a.g.e.*, V/3772; Bilmen, *a.g.e.*, V/2654; Ateş, *a.g.e.*, VI/508.

⁵² Ömer Aydın, *Kur’an-ı Kerim’de İman-Ahlak İlişkisi*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2007, s. 176.

“İnsanlardan kimi, Allah’tan başka eşler tutar, Allah’ı sever gibi onları severler. İnananlar ise en çok Allah’ı severler.”⁵³

İman edenlerin Allah’a olan sevgileri, Allah’tan başka tanrılar edinenlerin tanrılarına olan sevgilerinden daha şiddetlidir / güçlüdür. Onlar hiç kimseyi ve hiçbir şeyi Allah’ı sevdikleri gibi sevmezler. Allah’ı tam bir samimiyet ve kanaatle, kesintisiz / sürekli, gerçekten severler. Oysa müşriklerin ilâhlarına olan sevgileri çeşitli putlar arasında paylaşılmıştır; samimiyetten uzak, çabucak kaybolmaya meyilli, bir puttan başka bir puta yönelebilen sevgidir. Müşrikler, ihtiyaç duyduklarında, darda kaldıklarında Allah’a, bolluk ve rahatlık anlarında putlarına yönelirler ya da putlarını bazen severler bazen terkederler. Putlara duydukları sevgi, boş amaçlara ve kuruntuya dayandığı için basit bir nedenden dolayı kaybolabilir. Mü’min ise, hem bollukta hem de darlıkta Allah’a sevgi beslemeyi sürdürür.⁵⁴

Mümin, hangi varlığa ne kadar sevgi beslenilebileceğini bilen kimsedir.⁵⁵ Allah’a iman etmek, en çok O’nu sevmeyi gerekli kılar. Sevgi Allah’a olan imanın belirtilerinden birisidir. Gerçek manada iman eden insan Yüce Allah’ı çok sever. Allah’a inanmak, insanın tüm arzularını O’nun yolunda feda edecek kadar sevmesini gerektirir.⁵⁶

Sevgi, sevilen bir varlığa karşı gösteriliyorsa karşılık bulur ve iki taraf arasında sevgi bağı kurulur. İnsanlar arasındaki karşılıklı sevgi bağı buna örnek gösterebiliriz. Kur’an, Allah ile insan arasında da karşılıklı sevginin kurulabileceğinden bahseder. Allah’ı seven insanların Allah tarafından sevebileceğini açıklar. İnsan, sevgiyle kalbini Allah’a bağlar, bununla da yetinmez, Allah’a olan sevgisini ortaya koyabileceği eylem ve fedakârlıklara girişir. O’nun sevgisini kazanabilmek için her fırsatı değer-

⁵³ Bakara, 2/165.

⁵⁴ el-Mâverdî, *a.g.e.*, I/217; el-Beyzâvî, *a.g.e.*, I/98; el-Kâsimî, *a.g.e.*, I/425; ez-Zuhaylî, *a.g.e.*, II/68; Yazır, *a.g.e.*, I/579; Bilmen, *a.g.e.*, I/157; Toptaş, *a.g.e.*, I/324.

⁵⁵ İnsanlardaki diğer duygular gibi sevginin de eğitilmesi, hedefinin doğru tayin edilmesi gerekir. Sevgi ancak sevilen varlığı tanıma, anlama ve ona inanmadan sonra mümkün olur. Bunun için de sevecek şeylerin doğru bir şekilde tanıtılması öğretilmesi gerekir. Neyin ne kadar sevebileceğini, sevginin şirke nasıl yol açacağı öğretilmeli, sevginin olumlu ve olumsuz yönelimleri gösterilmelidir. (Ahmet Koç, *İhvan-ı Safa’nın Eğitim Felsefesi*, M. Ü. İ. F. V. Yayınları, İstanbul, 1999, s. 160)

⁵⁶ el-Mevdudî, *a.g.e.*, I/106; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, II/350.

lendirir. Allah'ın kulunu sevmesi ise, insanlar arası sevgi ilişkilerinden farklıdır. Allah'ın sevgisinin mahiyetinin açıklamasını yapmak mümkün değildir. Bununla birlikte müfessirler, Allah'ın kulunu sevmesinin belirtileri olabilecek bazı durumları sıralamaktan geri durmamışlardır. Allah'ın kuluna hem dünyada hem de ahirette vermeyi dilediği her türlü iyiliği, Allah'ın o kişiyi sevmesinin bir göstergesi kabul etmişlerdir:

“Ey inananlar, sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah, yakında öyle bir toplum getirecek ki, O onları sever, onlar da O'nu severler. Mü'minlere karşı alçakgönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve şiddetlidirler. Allah yolunda cihat ederler, hiçbir kınayıcının kınamasından korkmazlar. Bu, Allah'ın bir lütfudur, onu dilediğine verir. Allah'ın lütfu geniştir, O, bilendir.”⁵⁷

Eğer insanlar iman ettikten sonra dinden dönerlerse Allah onların yerine Kendi'sinin sevdiği ve aynı zamanda Kendi'sini seven seçkin bir toplum getirir. Bir başka deyişle Allah onları sever, onlar Allah'ı severler. Allah'ı sevmelerinin bir yansıması olarak O'na ibadet itaat eder, isyandan, gazabına ve azabına sebep olabilecek fiillerden uzak dururlar, rızasını ararlar. Bu kimseler mü'minlere karşı mütevâzi, kâfirlere karşı güçlü, şiddetli, hiç kimsenin kınamasından korkmadan, çekinmeden Allah yolunda cihat eden insanlardır. Allah'a olan itaatleri sevgiye dayalıdır. Gerçekten seven kimseler sevdiklerinin isteklerini hemen yerine getirirler. Yüce Allah'ın müminleri sevmesi ise, onları dünyanın ve âhiretin iyiliklerine ulaştırması, doğru yola iletmesi, başarı ihsan etmesi, amellerinden razı olması, davranışlarını övmesi, itaatlerine karşılık en güzel sevapları vermesi ve ödüllendirmesi demektir.⁵⁸ Allah'ın kulunu sevmesi O'nun ulûhiyetiyle ilgili bir durumdur. Allah'ın sevmesinin içyüzünü ve mahiyetini insanlar bütünüyle kavrayamazlar.⁵⁹

Allah'ı sevmek ve O'nun tarafından sevilme, bir insan için hem dünyada hem de âhirette erişilebilecek iyiliklerin, mutlulukların en bü-

⁵⁷ Mâide, 5/54.

⁵⁸ ez-Zemahşerî, a.g.e., II/633-634; en-Neseî, a.g.e., I/417; el-Beyzâvî, a.g.e., I/271-272; Ebû Bekr Câbir el-Cezâirî, *Eyşeru't-Tefâsîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, I/644; Yazır, a.g.e., III/1717; Bilmen, a.g.e., II/784-785; Ateş, a.g.e., III/17; Toptaş, a.g.e., II/443.

⁵⁹ el-Merâğî, a.g.e., II/457.

yüğüdür. İşte bu gerçek sevgi, kendi nefsinin tanıyabilen ve Yüce Allah'ı hakkıyla takdir edebilen müminlerin elde edebileceği bir meziyettir.⁶⁰

İnsanın duygu ve eğilimlerini yönlendirmeyi amaçlayan Kur'an, sevgi duygusunu da ilâhî ölçülere uygun olarak şekillendirmeyi hedefler. Kur'an'a göre, insanın dünyada sevdiği varlık ve kıymetlerin hiçbirisi Allah sevgisinden ve ilâhî amaçlara duyulan muhabbetten daha sevimli ve öncelikli olmamalıdır. Dünyevî varlık ve kıymetlere duyulan sevgi, Allah sevgisi ile ilâhî amaçlara beslenen sevgi ve bağlılıkla çelişiyorsa, ilâhî sevgi ve gerekleri tercih edilmelidir. Sevme konusunda Kur'an'ın koymuş olduğu bu ilke, müminlere sağlıklı bir imana sahip olma konusunda önemli bir kontrol mekanizması sunmaktadır. Allah'tan başka varlıkları, Allah'ı sever gibi sevmeye başlayan, amaçsız, beşerî ideallerden ilâhî amaçlardan daha çok hoşlanan kimse iman yaşantısında bazı şeylerin yolunda gitmediğini fark edebilir. Bu ilkeyi ortaya koyan âyet (9/24) aynı zamanda müminlere imanlarını nasıl test edebileceklerini öğretmektedir. Burada sözü edilen sevgi salt bir duygu olmayıp bir tür adanmışlığı anlatır. Kur'an'a göre insan, mutlak manada kendini Allah'a ve ilâhî amaçlara adanmalıdır. İnsanın maddî amaçları ve adanmışlıkları ilâhî olanın önüne geçiyorsa, Kur'an'ın ifadesiyle, "kişi, başına geleceklere hazır olmalıdır." Sevginin anlamı bazen derinleşebilmekte, bir varlığa ve amaca adanmayı, bağlanmayı, onun için her türlü fedakârlığa hazır olmayı ifade edebilmektedir. Kur'an'a göre adanırçasına sevebilecek tek varlık Yüce Allah'tır:

*"De ki: "Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım akrabanız, kazandığınız mallar, düşmesinden korktuğunuz ticaretiniz, hoşlandığınız meskenler size Allah'tan, Elçisi'nden ve O'nun yolunda cihat etmekten daha sevgili ise, o halde Allah'ın emri gelinceye kadar gözetleyin (başınıza gelecekleri göreceksiniz)! Allah, yoldan çıkmış topluluğu doğru yola iletmez."*⁶¹

Âyette, babalarını, oğullarını, kardeşlerini, eşlerini, hısım akrabasını, mallarını ve ticaretlerini ya da hoşlandıkları evlerini Allah'tan ve

⁶⁰ M. Zeki Duman, *Beyânu'l-Hak*, Fecr Yayınları, Ankara, 2006, III/524.

⁶¹ Tevbe, 9/24.

elçisinden fazla sevenler şiddetle uyarılmaktadır. Âyet, dünyada herhangi bir şeyi Allah ve Elçisinden fazla sevenlere yönelik bir uyarı, şiddetli bir tehdit niteliğindedir.⁶²

Anne, baba, evlat, kardeş, akraba ve mal sevgisi insanın doğasında vardır. Bu sevgileri söküp yok etmek yaratılışa aykırıdır. Ancak burada sayılanları sevmenin bir ölçüsü ve sınırı olmalıdır. Hiçbir sevgi, insana Allah, sonra peygamber sevgisinden ileri olmamalıdır. Allah ve peygamber sevgisi her şeyin üstünde tutulmalıdır. Âyette sayılan insan ve varlıklara duyulan sevgi, bütün bunların yaratıcısı olan Allah'a, peygamberine ve dine beslenen sevgiye zıt olduğu, Allah yolundan alıkoyduğu müddetçe zararlı sayılır ve insanı ilâhî cezaya maruz bırakır. Gerçek mü'min, Allah'ın ve Elçisinin rızasını her şeyin üstünde tutar. Allah'a ve Elçisine karşı görevlerini yerine getirdikten sonra, sevgiye konu olan diğer dünyevî varlıkları da ölçülü / dengeli bir şekilde sever.⁶³

Âyet, soy ve kan bağına, ırk asabiyetine ve düşkünlüğüne toplumsal davranışları belirleyen temel unsur olarak bakan eğilimleri reddetmektedir. Müminin, hayatını üzerinde yükselteceği en sağlam ve meşru temel olarak "Allah ve Resûlüne bağlılığı, O'nun yolunda üstün gayret göstermeyi" öne çıkarmak durumundadır. Âyet, Allah, peygamber ve O'nun yolunda cihat etme sevgisini dünyadaki her türlü menfaate tercih etmek gerektiğine işaret etmektedir. Allah sevgisi her şeyden önce gelir. Peygamber sevgisi ise âyette sayılan insan ve varlık türlerinden daha önceliklidir.⁶⁴

Sevgi ile iman kalpte birbirine çok yakın yerde bulunurlar. Sevgisiz imanın teşekkül etmesi imkânsızdır. İman tıpkı bir sevgili gibidir ve onu sevecek birine ihtiyaç vardır. İman ya da küfürden herhangi birisi sevgi nesnesi olursa, ötekisi nefret konusu olur. Eğer bir kimse imanı severse, doğal olarak küfürden nefret eder; küfrü severse imana karşı nefret

⁶² Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, tsz., I/528-529; İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, Çev. Mustafa Altınkaya ve diğerleri, Ekin Yayınları, İstanbul, 1998, VII/297; Ateş, a.g.e., IV/45.

⁶³ el-Kâsimî, a.g.e., IV/98; Yazır, a.g.e., IV/2490; Bilmen, a.g.e., III/1245; Ateş, a.g.e., IV/47.

⁶⁴ Hicâzî, a.g.e., I/869; Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul, 1997, s. 352-353.

duyar. Allah'ın hidayetiyle imanı seven müminler, küfrü çirkin, sevimsiz, hoşlanılmayan bir olgu olarak görebilmişlerdir. Müminlerin iman sevgisi, onların peygambere uymalarını kolaylaştırmıştır. Müminler böylece hem doğru yola ulaşmışlar hem de dünyanın ve âhiretin birçok sıkıntısından kurtulmuşlardır:

“Bilin ki Allah'ın Elçisi içinizedir. Şayet o, birçok işte size uysaydı, sıkıntıya düşerdiniz. Fakat Allah size imanı sevdirdi ve onu sizin kalplerinizde süsledi ve size küfrü, fıskı ve isyanı çirkin gösterdi. İşte doğru yolda olanlar bunlardır.”⁶⁵

İman etmiş olmak için sadece marifet / bilgi yeterli değildir. Bir irâdî eylem olarak sevme olgusunun da imana eşlik etmesi lazımdır. Bununla birlikte imana eşlik eden muhabbet aklîdir yani bilinçli bir sevgi söz konusudur. Olgun bir iman, dil ile ikrar, kalp ile tasdik, ilâhî değerlere uygun davranış, küfürden hoşlanmamaya karşılık iman sevgisidir.⁶⁶

Burada samimi müminlere hitap edilmektedir. Yüce Allah, mü'minlere imanı sevdirmiş, onlardan hiç ayrılmayacak şekilde imanı onlara yakınlaştırmış, hoş göstermiş, gönüllerinde onu süslemiş, İslâm'ı onlar için en sevimli din kılmıştır. Küfür, fısk ve isyanı ise çirkin, iğrenç göstermiştir. Mü'minler, Allah'ın başarılı kılmasıyla, hidayetiyle, lütuf ve ihsanıyla imandan hoşlanmışlar, İslâm'ı seve-seve seçmişler ve kabul etmişler, doğru yol üzere kalmışlar, tam bir samimiyetle dindar olmuşlar, nankörlükten, ilâhî emirlere karşı çıkmaktan, Allah'a ve Elçisine başkaldırmaktan uzak durmuşlar, dinin kötü saydığı tutum ve davranışlardan nefret edip uzak durmuşlardır. İmanın sevimli ve kalpte süslü gösterilmesinin bir yansıması olarak, sâlih ameller işlemişler, imanın gereği olan söz ve davranışlar ortaya koymuşlardır. İşte bu şekilde imanı sevip küfür, fısk ve isyandan uzak duranlar doğru yoldadırlar.⁶⁷

⁶⁵ Hucurât, 49/7.

⁶⁶ el-Merâğî, a.g.e., IX/243; Yazır, a.g.e., VI/4459.

⁶⁷ el-Kurtubî, a.g.e., XVI/206-207; eş-Şevkânî, a.g.e., V/74-75; el-Merâğî, a.g.e., IX/243; ez-Zuhaylî, a.g.e., XXVI/229; es-Sâbûnî, a.g.e., III/234; el-Mevdudî, a.g.e., V/407; Bilmen, a.g.e., VII/3448-3449; Ateş, a.g.e., VIII/515.

Birbirine karşıt olan sevgi ve nefret eğilimleri kendilerini farklı şekillerde belli ederler. Seven kişi sevdiği varlıkla bütünleştiğini duyumsar. Onunla simgesel bir bütünleşme içerisine girer, ruhen aradaki mesafe kapatılır, onunla temelde birlik içerisinde olduğunu duyumsar. Nefret ise, simgesel anlamda kişiyi nefret ettiği şeyden ayırır. Söz konusu nesneden uzakta tutar, arada bir uçurum oluşturur. Sevgi gönülleri birbirine yaklaştırarak uyum yaratırken, nefret uyumsuzluğa, nefret duyulan varlıktan yalıtılmışlığa yol açar.⁶⁸ Âyette (49/7) iman bir sevgi nesnesi olurken, küfür nefret nesnesi olmaktadır. Müminler imana yaklaşırken, gönüllerini açarlarken, küfürden uzaklaşmakta, benliklerini ondan yalıtılmaktadırlar.

Her varlığa ya da kişiye duyulan sevginin dereceleri, derinlik ve etkinliği birbirinden farklıdır. Aynı varlığa bile insanlar aynı derinlik ve tutkuyla sevgi beslemezler. Basit ve geçici bir ilgi düzeyinden, derin, köklü, sürekli bir bağlanmışlık ve adanmışlık düzeyine kadar uzanan sevgi türleri vardır. Aynı durum, insanların Allah sevgisinde de kendini gösterir. Bazı insanların Allah sevgisi sadece sözde kalır, bazıları yalın bir duygu olarak Allah'ı severler, ancak bu sevgileri herhangi bir şekilde eyleme dönüştürmez. Kur'an'a göre, Allah sevgisi, yalın bir sevme eyleminden ya da bir tür hoşlanmadan ibaret değildir. Allah sevgisi, O'na karşı ciddi bir sorumluluğu gerektirir. Tam manasıyla Allah'ı seven kimse, kendini Allah'a ve O'nun yoluna adar. Bütün eylemlerinde amaç olarak Allah'ın sevgisini kazanmayı hedefler. Dolayısıyla Allah'ın sevdiği, istediği fiilleri yapmaya, O'nun sevgisine engel teşkil eden tutum ve davranışlardan da uzak durmaya büyük hassasiyet gösterir. Tutum ve davranışlarıyla Allah'a olan sevgisini kanıtlamak isteyen kimse Hz. Muhammed'in getirdiği ilâhî mesajları değerler manzumesi olarak kabul etmek ve onlara uymak durumundadır:

“De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah bağışlayan, esirgeyendir.”⁶⁹

⁶⁸ Jose Ortega Y Gasset, *Sevgi Üstüne*, Çev. Yurdanur Salman, Y. K. Y., İstanbul, 1999, s. 13.

⁶⁹ Âl-i İmrân, 3/31.

Bu âyet, Kitâb Ehli'nden veya Müslümanlardan ya da müşriklerden bazı kimselerin aşırı iddiaları üzerine inmiş olabilir. Âyetin nüzûl sebebine ilişkin farklı rivayetler vardır, bu rivayetlerden bazıları şunlardır: 1. Necran heyetinin, "Bizim Hz. İsa hakkındaki sözlerimiz, onu sevdiğimizden dolayıdır." demeleri üzerine inmiştir. 2. Kitâb Ehli'nden bir gurubun, "Asıl Rabb'imizi sevenler bizleriz." demeleri üzerine nâzil olmuştur. 3. Müslümanların, "Ey Allah'ın elçisi, vallâhi biz Rabb'imizi seviyoruz." demeleri üzerine vahyedilmiştir.⁷⁰

Sevgi, nefsin olgunluk gördüğü bir şeye eğilim duymasıdır. Seven sevdiği şeye yaklaşabilmek için her türlü çareye başvurur. Gerçekten seven kimse, sevdiğini tanımaya, onun emir ve yasaklarını öğrenmeye, emirlerini yerine getirerek ve yasaklarından kaçınarak ona yaklaşmaya büyük bir hırs gösterir. Seven kimsenin amacı, sevilenin hoşnutluğunu kazanmak, gazabından korunmak olduğu için, sevgi sevilene itaati gerektirir.⁷¹

Bu âyet, kimin gerçekten Allah'ı sevdiği, kimin de bu konuda boş bir iddiada bulunduğu hususunda ortaya ciddi bir ölçü koyar. Allah'ı sevmenin nicelik ve niteliği, peygamberine tâbi olmanın nicelik ve niteliğiyle doğru orantılıdır. Allah'ı sevmek, kuru sözle değil, O'nun buyruklarını tutmakla olur. Allah'ın buyruklarını insanlara duyuran, O'nun sağlam yolunun rehberi Hz. Muhammed'dir. O halde elçiyi iyi tanımak, sevmek,⁷² onun Allah'tan getirdiği mesajları –tevhîd inancını ve kulluk esaslarını- benimsemek ve onlara uymak gerekir. Peygamberin getirdiği iman ve tevhîd ilkeleri, ruhları arındıran ibadet esasları Allah sevgisinin göstergeleridir. Peygambere uymak Allah'ı sevmenin bir gereğidir. Allah'ı sevdiği iddiasında samimi ve sadık olan kimse, Hz. Muhammed'e, onun sünnetine uymalı / sevgi beslemeli, getirdiği mesajları seve-seve kabul etmeli, tıpkı onun gibi dinin esaslarına tam bir samimiyetle sarılmalı, onu kendine her konuda model edinmelidir. Allah'a muhabbet bes-

⁷⁰ el-Endelûsî, *a.g.e.*, I/422; el-Kurtubî, *a.g.e.*, IV/40; el-Cezâirî, *a.g.e.*, I/308; Ateş, *a.g.e.*, II/37-38.

⁷¹ Hicâzî, *a.g.e.*, I/225; Yazır, *a.g.e.*, II/1076.

⁷² Peygamber sevgisinin iman ile olan ilişkisi bir hadiste şu şekilde ortaya konmuştur: "Nefsim elinde olan Allah'a yemin olsun ki, sizden biriniz beni babasından, çocuğundan ve bütün insanlardan daha çok sevmediği sürece, iman etmiş olmaz!" (Buhârî, İman, 8)

lediği iddiasında bulunan kimse, O'nun peygamberine cephe alamaz ve ona isyan edemez. Kısacası, Allah sevgisi, Kur'an sevgisi ve bağlılığı, Peygamber sevgisi, sünnet sevgisi ve bağlılığı arasında ayrılmaz ilişki vardır. Bu âyet, Hz. Muhammed'in yolundan gitmediği halde Allah'ı sevdiğini ileri sürenlerin iddialarının doğru olmadığını karara bağlar.⁷³

Burada Allah'ın da kullarını sevmesi, bağışlaması, onlara iyilikte bulunması, onlardan razı olması manasına gelir.⁷⁴

D. Allah'ın Sevdiği ve Sevmediği Kimseler

1. Allah'ın Sevdiği Kimseler

Allah'ın kulunu sevmesi, ona bol nimet ve sevap vermesi, onu övmesi, cehennemden emin kılması, günahtan koruması, özel bir yakınlık irade etmesi, yüksek manevi derecelere ulaştırması, rızasını arayan kullarına yardım etmesidir.⁷⁵ Ancak, sevgisi sınırsız ve sonsuz olan Yüce Allah'ın sevgisinin kula yönelebilmesi için kulun bazı meziyetlere sahip olması gerekir. Kul ancak belli, inanç, tutum ve davranışlar sayesinde Allah'ın sevgisini kazanabilir. Kur'an, kula Allah'ın sevgisini kazandıracak amelleri ayrıntılı bir şekilde açıklar.⁷⁶

İdeal bir mümin kişiliği, Allah'ın sevdiği kullardan ve O'nun sevdiği olumlu karaktere sahip olabilmekten geçer. Bu yüzden Yüce Allah'ın kimleri, hangi özellikleri dolayısıyla sevdiğini iyi bilmek gerekir. Bu bilgi sayesinde insan, kendi bireysel yaşantısını disiplin altına alabilecek, yaşadığı toplum içerisinde çevresine karşı sorumluluklarını yerine getiren bir birey olabilecektir. Allah'ın sevdiği kişileri tanımak, bireyin / toplumun eğitim ve öğretim hayatına önemli katkılar sağlayacaktır.⁷⁷

⁷³ el-Kurtubî, *a.g.e.*, IV/40; el-Kâsimî, *a.g.e.*, II/54; Muhammed İbn Muhammed İbn el-Muhtâr eş-Şankîti, *Azvâ'u'l-Beyân fi İzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, 1995, I/199; Abdurrahman İbn Nâsir es-Sa'dî, *Teysîru'l-Kerîmi'r-Rahmân fi Tefsîri Kelâmi'l-Mennân*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1996, s. 105; el-Cezâirî, *a.g.e.*, I/308; Derveze, *a.g.e.*, V/410; Yazır, *a.g.e.*, II/1076; Bilmen, *a.g.e.*, I/352; Ateş, *a.g.e.*, II/38; Duman, *a.g.e.*, III/153.

⁷⁴ el-Kurtubî, *a.g.e.*, IV/40; Bilmen, *a.g.e.*, I/352.

⁷⁵ Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, Çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1999, s. 405; Ali İbn Osman Cüllâbî Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, Çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1996, s. 446.

⁷⁶ Ünal, s. 110.

⁷⁷ Raşit Küçük, *Sevgi Medeniyeti*, Rehber Yayıncılık, Ankara, 1991, s. 92.

İlâhî amaçlar uğruna sabır ve dayanıklılık göstermek Allah katında büyük bir erdemdir. Bu tür erdemlerin kazanılması kolay değildir, bunun için güçlü ve etkili bir motivasyona ihtiyaç vardır. Yüce Allah, sevgisini vaat ederek kullarını Kendi yolunda sabır göstermeye, sebat etmeye davet etmektedir. Allah'ın sevgisini kazanabilmek, O'nun verebileceği her iyiliğe layık olabilmek demektir. İlâhî sevgi, bir insanın kazanabileceğini düşündüğü her kıymetin üstünde bir değerdir. Uğrunda her türlü fedakârlık ve sabır gösterilmeye değer bir kıymettir. Bu sevgiyi kazanmaya kendini adanmış olan bir mümine her türlü sıkıntı ve zorluğa sabretmek kolay gelir:

*“Nice peygamber var ki, kendileriyle beraber birçok erenler çarpıştılar; Allah yolunda başlarına gelenlerden yılmadılar, zayıflık göstermediler, boyun eğmediler. Allah, **sabredenleri** sever.”⁷⁸*

Tarih boyunca peygamberlerin yanında Allah'ı bilen, ibadet eden ve Allah yolunda gayret gösteren insanlar savaşmışlardır. Bu kimse-ler Allah yolunda başlarına gelen zorluklardan yılmamışlar, maruz kaldıkları sıkıntılara sabretmişler, Allah'tan sebat istemişlerdir. Yüce Allah kâfirlere karşı cihat edenleri, cihatta sabır gösterenleri, burada sayılan güzel davranışları işleyenleri sevdiğini açıklamıştır. Allah'ın kulunu sevmesi, ona ikramda bulunmasından, derecesini ve şerefini yükseltmesinden ibarettir.⁷⁹

Sevgi, durağan ve sadece varlığı kalpte hissedilen bir duygu değildir. İnsan, sevgisini artıracak, çoşturacak arayışlar içerisine girebilir, sevgisini sevdiğine anlatabilecek söz ve eylemlerde bulunmaktan kendisini alamaz. Allah'ı gerçek manada seven bir mümin de bu sevgisini her zaman canlı tutmak, daha derin ve ileri düzeye taşımak arzusu duyar. İşte Kur'an, müminlerin bu tür ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri önerilerde bulunur. Kur'an'da, Allah'a olan sevgisini artırmak, sürekli ve canlı

⁷⁸ Âl-i İmrân, 3/146.

⁷⁹ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, 1997, III/381; el-Kurtubî, *a.g.e.*, IV/149; en-Neseî, *a.g.e.*, I/279; Ateş, *a.g.e.*, II/117.

tutmak isteyenlere yapılan önerilerden birisi, Allah yolunda mücadele edenlerle birlikte tam bir dayanışma ve uyum içerisinde çalışmaktır:

“Allah, kendi yolunda, malzemesi birbirine kaynatılmış binalar gibi saf bağlayarak çarpışanları sever.”⁸⁰

Âyette, benzetme yoluyla Müslümanların birbirleriyle kenetlenmeleri, dayanışmaları, savaşta düşmanın aradan sızmalarına imkân vermeyecek biçimde safları sık tutmaları tasvir edilmektedir. İşte Yüce Allah, birbirini seven, birbirine destek olarak Kendi yolunda İslâm düşmanlarına karşı savaşan müminleri sever. Yüce Allah, burada mü'minlerin yapabilecekleri ve Kendi'sinin de sevdiği bir davranışı haber verir. Müminlere düşen, Allah'ın sevgisini kazanabilmek için bu davranışı fırsat çıktığında yerine getirmektir.⁸¹

Kur'an, Allah ile kul arasındaki sevgi bağından söz ederken, Allah'ın kullarını sevmesini her defasında bir koşula bağlar. Bu koşul genellikle kulların tutum ve davranışlarıyla ilgili olur. Yüce Allah, koşullu olarak belli tutum ve davranışları benimseyen, karakter edinen insanları seveceğini açıklar. Allah'ın sevdiğini açıkladığı insanların özellikleri, ahlâkî açıdan olumlu karakterlere sahip olmalarıdır. Kur'an'ın sevdiğini açıkladığı kişilik özelliklerinden birisi “muhsin” olmaktır. Yani söz, fiil ve bütün davranışlarda iyiliği, ilâhî değerlere uygunluğu esas almaktır. Muhsin, ahlâkî açıdan erdemleri kişiliğinde toplayabilmiş kimse demektir. Yüce Allah, ahlâklı davrananlara sevgisini vaat ederek, insanları erdemli olma yolunda eğitmeyi istemektedir. “Sevgisi”ni insanın eğitimine vasıta kılmaktadır:

“Allah da onlara hem dünya karşılığını, hem âhiret karşılığını verdi. Çünkü Allah güzel davrananları sever.”⁸²

Allah muhsinleri yani iyilik yapanları, din uğrunda fedakârlık gösterenleri, Allah yolunda mallarını ve canlarını ortaya koyanları sever.

⁸⁰ Saf, 61/4.

⁸¹ İbn Kesîr, a.g.e., IV/383; Yazır, a.g.e., VII/4927; Ateş, a.g.e., IX/411.

⁸² Âl-i İmrân, 3/148.

Sözünde ve davranışlarında iyilik yapan kimseleri sever, onları sevaplara ve nimetlere ulaştırır.⁸³

Allah sevgisi, Kur'an'ın müminleri ahlâk yönünden eğitirken sıklıkla öne çıkardığı teşvik unsurlarından birisidir. Allah'ın sevdiği ve değer verdiği bir kul olabilmek her müminin en önemli amacıdır. Kur'an, bu amaca ulaşmanın yollarını sık-sık hatırlatarak hem müminin Allah sevgisini canlı ve sürekli tutmakta hem de ona erdemli bir kişiliğe sahip olacak fırsatlar hazırlamaktadır:

“Sözlerini bozdukları için onları lanetledik ve kalplerini katılaştırdık. Kelimeleri yerlerinden kaldırıyorlar. Uyarıldıkları şeyden pay almayı unutuyorlar. İçlerinden pek azı hariç, daima onlardan hainlik görürsün. Yine de onları affet, aldırma, çünkü Allah güzel davrananları sever.”⁸⁴

Yüce Allah'ın ihsan edenleri sevmesi, bu ihsanlarından dolayı onları ödüllendirmesidir. Bu âyette, iyilik yapanlar affedici kimseler olarak tanıtılır. Yüce Allah, iyilik yapanları sevdiğini belirterek, genel manada iyiliği, özelde ise affediciliği teşvik etmektedir. Bu âyetin birinci dereceden ilk muhatabı Hz. Peygamberdir. Allah, burada Kendi'sinin sevdiği ve razı olduğu şeylere herkesten daha çok / önce uyanın Hz. Peygamber olduğuna işaret etmektedir.⁸⁵

Allah sevgisinin ilk bakışta imanın sadece duygusal boyutlarından biri olduğu düşünülür, imana eşlik eden bir kalp eylemi olduğu kabul edilir. Oysa Kur'an, ilâhî sevgiyi ısrarla insanın tutum ve davranışlarıyla ilişkilendirir. İman edip iman gereği olarak iyi davranışlarda bulunmayı ilâhî sevgiye ulaşmanın yolu olarak gösterir:

“İnanıp iyi işler yapanlara – bundan böyle kötülüklerden korunup inandıkları ve iyi işler yaptıkları, sonra yasaklardan korunup (onların yasaklığına) inandıkları ve yine korunup iyilik ettikleri takdirde daha önce yediklerinden ötürü bir günah yoktur. Allah güzel davrananları sever.”⁸⁶

⁸³ Bilmen, a.g.e., I/470; Toptaş, a.g.e., II/162.

⁸⁴ Mâide, 5/13.

⁸⁵ el-Beyzâvî, a.g.e., I/259; el-Merâğî, a.g.e., II/403; Bilmen, a.g.e., II/741.

⁸⁶ Mâide, 5/93.

Dinine bağlı, sürekli Allah'a karşı gelmekten ve haramlardan sakınan, tevekkül sahibi, dünyada ihsan makamına ermiş, âhirette de iyi durumda olacak insanlar vardır. İşte Yüce Allah bu ihsan sahibi, iyi davranışlarla kendisine yaklaşan kimseleri sever. Kişi iyilik sayesinde ilâhî muhabbete kavuşur, böylece Allah'a yakınlaşır. İlâhî muhabbeti kazanabilmek için iyiliksever olmaya çalışmak gerekir. Allah sevgisine mazhar olmak insanın ulaşabileceği en yüksek derecedir.⁸⁷

Kur'an'a göre, affedicilik üstün erdemlerden birisidir. Haklı olduğu ve haksızlığa uğradığı halde affedici olabilmek, gerçekleştirilmesi zor bir davranıştır. Yüce Allah insanları bu tür, yerine getirilmesi zor olan erdemli davranışlara alıştırmak için "sevgisi"ni vaat eder. "Sevgisi"nin hatırı için insanlardan affedici olmalarını ister:

*"Sözlerini bozdukları için onları lanetledik ve kalplerini katılaştırdık. Kelimeleri yerlerinden kaydırıyorlar. Uyarıldıkları şeyden pay almayı unuttular. İçlerinden pek azı hariç, daima onlardan hainlik görürsün. Yine de onları affet, aldırma, çünkü Allah güzel davrananları sever."*⁸⁸

Yüce Allah, Hz. Peygamberden affedici olmasını istemektedir. Affetmenin bir iyilik olduğunu belirtmektedir. İyilik olarak nitelenen davranışları yapanları sevdiğini haber vermektedir.⁸⁹

Erdemli davranışların çoğu, insanın nefesine zor gelen fiillerdir, örneğin sahip olduğu maldan ihtiyaç sahibi kimselere vermek, herkesin kolaylıkla yapabileceği bir davranış değildir. Bu tür erdemlerin bir özelliği de, insanın kendi iradesiyle, dışarıdan zorlama olmaksızın yapılan fiiller olmasıdır. Bu koşullarda insana erdemli olmayı seçtirebilecek ruhsal güce, manevi faktöre ihtiyaç vardır. Kur'an'a göre bu faktörlerden birisi Allah sevgisidir. Allah'ın sevgisini kazanmak gibi bir amaç, insana kendi isteğiyle malını ihtiyaç sahiplerine verdirtebilir:

⁸⁷ er-Râzî, a.g.e., IV/427; el-Kâsimî, a.g.e., III/217; es-Sâbûnî, a.g.e., I/364; Bilmen, a.g.e., II/822; Toptaş, a.g.e., II/485.

⁸⁸ Mâide, 5/13.

⁸⁹ Yazır, a.g.e., III/1603.

*“Mallarınızı Allah yolunda harcayın, kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın, iyilik edin, doğrusu Allah **iyilik edenleri** sever.”⁹⁰*

Muhsin, işlerini yerli yerinde ve kusursuz şekilde yapan, iyilik eden, malını nereye, ne zaman, nasıl harcaması gerektiğini bilen kimsedir. İşte Yüce Allah, iyiliği bir alışkanlık haline getiren ve muhsin olarak nitelenen kimseleri sevdiğini açıklar. Âyette vurgulandığı şekliyle muhsin, yardım etmeyi alışkanlık haline getirerek Allah'ın sevgisini kazanan kimsedir.⁹¹

Müminler, her konuda iyilikle davranmak, yaptıkları her şeyi en güzeliyle yapmak durumundadırlar. Allah yolunda malıyla ve bedeniyle iyilikte, fedakârlıkta bulunanın iyilikleri boşa gitmez. Yüce Allah tutum ve davranışları iyi ve güzel olanları sever, bir başka deyişle onları sevaba ve ödüle ulaştırır. Bu yüzden bir tür iyilik olan Allah yolunda harcama yapmayı da en güzel şekilde yerine getirmek gerekir.⁹²

Kur'an'a göre Allah sevgisi bütün erdemler konusunda ahlâk eğitiminin temellerinden birisidir. Kur'an, cinsel ahlâka ilişkin kuralları insanlara benimsetirken Allah sevgisini öne sürer. Yine herhangi bir şekilde ahlâk dışı davranışta bulunmuş kimseyi bu davranıştan vazgeçmeye yani tevbe etmeye teşvik ederken, Allah'ın tevbe edenleri sevdiğini hatırlatır:

*“Sana âdet görmeden soruyorlar. De ki: “O eziyettir.” Âdet halinde kadınlardan çekilin, temizleninceye kadar yaklaşmayın. Temizlendikleri zaman Allah'ın emrettiği yerden onlara varın. Allah **tevbe edenleri** sever, **temizlenenleri** sever.”⁹³*

Yüce Allah işlediği kusurlardan ve günahlardan dolayı çok tevbe edenleri sever, bir anlamda onları bağışlar ve onlara iyilikte bulunur. Yine çok temizlenenleri de sever. Kötü ve çirkin şeylerden uzak ve temiz kalmaya çalışanları, her türlü pislikten arınanları sever, onlara lütuf ve ih-

⁹⁰ Bakara, 2/195.

⁹¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, II/489-490.

⁹² Yazır, *a.g.e.*, II/703; Bilmen, *a.g.e.*, I/192.

⁹³ Bakara, 2/222.

sanda bulunur. Özellikle de âyette belirtildiği şekliyle, “âdet halinin dışında ve Allah’ın emrettiği yerden kadınlara yaklaşanlar”, ilâhî muhabbette kavuşurlar.⁹⁴

İnsan, Allah’ın sevgisini kazanma amacıyla madden ve manen kendini her türlü kirden arındırmaya gayret ederse, Allah da onu bu gayesine ulaştırır, maddi ve manevi kusurlardan korur. Allah’ın bu hidayet ve ihsanı, O’nun kulunu sevdiğinin göstergelerinden biri olarak kabul edilebilir. İnsanlar Allah’a duydukları sevgiyi nasıl tutum ve davranışlarıyla ortaya koyabiliyorlarsa, Yüce Allah da kullarına olan sevgisini, onlara inayetiyle, hidayetiyle yani bu tür fiilî sıfatlarını tecelli ettirmek suretiyle anlaşılır kılar:

*“Orada asla namaza durma, tâ ilk günden takvâ üzere kurulan mescid, elbette içinde namaza durmana daha uygundur. Onda temizlenmeyi seven erkekler vardır. Allah da **temizlenenleri** sever.”*⁹⁵

Âyette sözü edilen üstün ahlâk sahibi samimi Müslümanlar, Allah rızası için isyandan, olumsuz kişilik özelliklerinden sakınırlar. Allah rızası için her yönüyle temiz olmaya çalışmayı severler. Tercihlerini temiz olmaktan yana kullanırlar, bu konuda büyük bir hırs / titizlik gösterirler. Yüce Allah da çok / iyi temizlenenleri sever yani -her sevenin sevdiği için yaptığı gibi- onlara iyilik yapar. Maddî ve manevi kusurlardan kendilerini koruyanları rızasına kavuşturur.⁹⁶

Yüce Allah’ın sevmesi -O’nun bütün sıfatlarının insanların sıfatlarına benzemekten münezzeh olması gibi- insanların sevmesine benzemez. Allah’ın kulunu sevmesinin eseri, kulun ahlâkında, davranışlarında, düşüncelerinde ortaya çıkar.⁹⁷

İlâhî yasaklardan kaçınma noktasında azami gayret ve çabayı göstermek, ister maddî kıymetler olsun isterse manevi kıymetler olsun bütün emanetleri korumak ve asla ihanet etmemek Kur’an’ın erdem say-

⁹⁴ ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, I/263; er-Râzî, *a.g.e.*, II/420; İbn Kesîr, *a.g.e.*, I/267; Yazır, *a.g.e.*, II/776-777; Bilmen, *a.g.e.*, I/226.

⁹⁵ Tevbe, 9/108.

⁹⁶ ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, II/300-301; en-Nesefî, *a.g.e.*, II/210; Yazır, *a.g.e.*, IV/2618; Bilmen, *a.g.e.*, III/1333.

⁹⁷ el-Merâğî, *a.g.e.*, IV/171.

dığı davranışlardandır. Yüce Allah, “sevgisi”nin kazanılmasını bu erdemlerin yerine getirilmesine bağlar:

*“Hayır, kim sözünü yerine getirir ve günahattan korunursa, şüphesiz Allah da **korunanları** sever.”⁹⁸*

Yüce Allah ittikâ edenleri yani yasaklardan sakınıp itaate devam edenleri, emanetlere riayet gösterenleri, Allah’a ve O’nun kullarına karşı sorumluluklarını yerine getirenleri, ihaneti terk edenleri sever. Onlara bol nimetler verir. İlâhî değerlere ihanet eden, ilâhî hükümleri bozma ve değiştirme çabası içerisine girenler ilâhî muhabbet ve ilgiye kavuşamazlar. İlâhî sevgiye hak kazanmak için dinin öngördüğü bütün emir ve yasaklara uymak gerekir.⁹⁹

Yüce Allah yapılan bir antlaşmanın hükümlerine uyup insanların haklarını çiğnemeyenleri, yaptıkları antlaşmayı bozmaktan sakınanları / muttakîleri sever yani onlardan razı olur, onları ödüllendirir. Dolayısıyla, takvadan ayrılmamak, yapılan antlaşmalara uymak gerekir. Müminler, verdikleri sözde durma konusunda sebat ederler, yaptıkları antlaşmayı bozmaktan kaçınırlar. Yüce Allah, verilen sözde durma kuralını pekiştirmek için, bu kurala uyan muttakîleri sevdiğini bildirmiştir. Allah’ın muttakîleri, sözünde duranları sevdiğini bildirmesi, buradaki ilâhî emirlere uymanın gerekliliğine işaret eder:¹⁰⁰ *“Ancak antlaşma yaptığınız müşriklerden, (antlaşma şartlarından) hiçbir şeyi size eksik bırakmayan ve size karşı hiç kimseye arka çıkmayanların antlaşmalarını, kendilerine tanıdığınız süreye kadar tamamlayın. Çünkü Allah (**azabından**) **korunanları** sever.”¹⁰¹ “Ortak koşanların, Allah’ın yanında ve Elçisinin yanında nasıl antlaşması olabilir? Ancak Mescid-i Haram’da antlaştıklarınız hariç. Onlar size dürüst davrandıkça siz de onlara dürüst davranın, çünkü Allah (**günahlardan**) **korunanları** sever.”¹⁰²*

⁹⁸ Âl-i İmrân, 3/76.

⁹⁹ el-Kurtubî, a.g.e., IV/77; en-Neseî, a.g.e., I/249; es-Sa’dî, a.g.e., s. 109; es-Sâbüni, a.g.e., I/212; Bilmen, a.g.e., I/399.

¹⁰⁰ ez-Zuhaylî, a.g.e., X/104, 119; Yazır, a.g.e., IV/2455, 2462; Bilmen, a.g.e., III/1227.

¹⁰¹ Tevbe, 9/4.

¹⁰² Tevbe, 9/7.

Müminler dünyada işlerini yaparlarken, üzerlerine düşen sorumluluklarını yerine getirirler, işin başarıya ulaşması için gereken gayret ve çabayı gösterirler, sonra da Allah'a yönelip sığınarak, güvenerek beklentilerinin gerçekleşmesini niyaz ederler. Kul böylece dünya ile ilgili işi vasıtasıyla Allah ile olan ilişkisini koparmadan sürdürür. İşte bu şekilde her vesileyi, fırsatı Allah'a yönelmek için değerlendiren müminleri Allah sever. Allah tevekkül ederek Kendi'sine güvenen, sığınan müminlere sevgisiyle mukabele eder:

*“Allah'ın rahmeti sebebiyledir ki, sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, çevrenden dağılır giderlerdi. Öyleyse onların kusurlarından geç, onlar için mağfiret dile. Yapacağın işler hakkında onlara danış, karar verince de Allah'a dayan; çünkü Allah kendine dayanıp güvenenleri sever.”*¹⁰³

İstişare neticesinde bir işe karar verdikten sonra, tevekkül etmek yani Allah'a güvenip O'ndan başarı beklemek gerekir. Allah tevekkül edenleri sever, onları kurtuluşa, hayırlı başarılarla ulaştırır. Allah'ın tevekkül eden kullarını başarıya ulaştırması, doğruya yönlendirmesi, onlara olan sevgisinin bir gereğidir. “Allah tevekkül edenleri sever” ifadesinde müminleri yalnız Allah'a sığınmaya teşvik vardır.¹⁰⁴

Adalet en büyük erdemlerden birisidir. Kur'an'ın, insan davranışlarını Allah sevgisi aracılığıyla eğitirken örnek verdiği tutumlardan birisi de adalettir. Allah, adalet gibi ahlâkî davranışları kullarına emredererek kullarıyla arasında ahlâkî bir ilişki oluşturur. Allah'ın buyurduğu ahlâkî emirleri yerine getiren kul, O'nunla ahlâkî ilişki kurmuş olur. Kulu Allah ile ahlâkî ilişki kurmaya teşvik eden faktörler arasında ise, Allah sevgisi gibi duygular vardır. Allah sevgisi sadece kalpte hissedilen ve yaşanan bir tecrübe değildir. Bu sevgi, kulun Allah ile olan ahlâkî ilişkisini harekete geçirir ve sürdürülmesini devamlı olarak teşvik eder. İşte Allah'ı seven ya da O'nun sevgisini isteyen kişi O'nun emirlerinden birisi

¹⁰³ Âl-i İmrân, 3/159.

¹⁰⁴ er-Râzî, a.g.e., III/411; el-Beyzâvî, a.g.e., I/187; el-Merâğî, a.g.e., II/96; es-Sâbûnî, a.g.e., I/240; Bilmen, a.g.e., I/483.

olan adalet ilkesine uyarak Allah ile olan ahlâkî ilişkisini canlı ve sürekli tutar:

*“Yalana kulak verirler, haram yerler. Sana gelirlerse, ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir. Eğer onlardan yüz çevirirsen, sana hiçbir zarar veremezler. Eğer hüküm verirsen, aralarında adaletle hüküm ver. Çünkü Allah, adil davrananları sever.”*¹⁰⁵

İnsanlar arasında bir hüküm verme durumunda kalındığında ilâhî ilkelere uygun ve adil bir şekilde davranmak gerekir. Yüce Allah adil ve eşit davrananları sever, onları gözetir, derecelerini yükseltir, ödüllendirir. Yüce Allah, bu âyette adil davrananları sevdiğini belirterek, adaletli olmanın büyük bir erdem olduğuna işaret etmektedir.¹⁰⁶

Adalet, yüce Allah’ın Kitab’ında insanlar arası ilişkilerde ortaya koyduğu en temel ilkelerin birisidir. Yüce Allah birbiriyle savaşan iki Müslüman topluluğun aralarının düzeltilmesini ve arabuluculuğun adalet ilkesine, insaf ölçülerine göre yapılmasını emreder. Sonra da hüküm vermede adil davrananları, hakka riayet edenleri sevdiğini yani onları en güzel şekilde ödüllendireceğini belirtir:¹⁰⁷ *“Eğer inananlardan iki gurup vururlarsa onların arasını düzeltin; şayet biri ötekine saldırırsa Allah’ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla vuruşun. Allah’ın buyruğuna dönerse artık adaletle onların arasını düzeltin ve her hususta adil olun. Allah, adalet yapanları sever.”*¹⁰⁸

Yüce Allah, din konusunda Müslümanlarla savaşmayanlara ve vatanlarına saldırmayanlara karşı iyilik yapmayı ve adil davranmayı meşru sayar. Bütün insanî ilişkilerde herkese karşı adil davrananları sever:¹⁰⁹ *“Allah sizi, din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkar-*

¹⁰⁵ Mâide, 5/42.

¹⁰⁶ el-Beyzâvî, a.g.e., I/267; es-Sa’dî, a.g.e., s. 194; es-Sâbûnî, a.g.e., I/344; Yazır, a.g.e., III/1687-1688; Bilmen, a.g.e., II/770.

¹⁰⁷ el-Kurtubî, a.g.e., XVI/208; eş-Şevkânî, a.g.e., V/77; el-Kâsimî, a.g.e., VI/297; el-Cezâirî, a.g.e., V/127; Bilmen, a.g.e., VII/3451.

¹⁰⁸ Hucurât, 49/9.

¹⁰⁹ İsmâil Hakkı el-Bursevî, *Tefsîru Rûhu'l-Beyân*, Mektebetü Eser, İstanbul, 1389 h., IX/481; Yazır, a.g.e., VII/4904.

mayan kimselere iyilik etmekten, onlara adaletli davranmaktan menetmez. Çünkü Allah, adil davrananları sever."¹¹⁰

2. Allah'ın Sevmediği Kimseler

Kur'an, pek çok âyette, Allah'ın sevdiği tutum ve davranışları örneklerle açıklayarak müminleri ahlâk yönünden eğitmeyi amaçlamıştır. Aynı şekilde Kur'an, Allah'ın sevmediği karakter ve kişilik özelliklerini de açıklayarak ahlâk eğitimine yön vermeyi hedeflemiştir. Bir yandan Allah'ın sevgisine ulaştıran olumlu davranış örneklerini açıklarken, diğer yandan ilâhî sevgiden uzaklaştıran olumsuz davranış kalıplarını izah etmiştir.

Kur'an her şeyden önce bir değerler ve kurallar kitabıdır, Allah Kur'an'da güzel, temiz ve helal olan şeyleri açıklamıştır. Allah'ın koyduğu kuralları aşmak bir tür sınır tanımazlıktır. Kur'an, ilâhî sınırları aşan kimselerin Allah tarafından sevilmeceğini açıklamıştır. Bu durum aynı zamanda onların ilâhî sevginin zıddı olan durumla karşılaşacakları yani ilâhî buğz ve nefrete, gazaba maruz kalacakları anlamına da gelir:

*"Ey inananlar, Allah'ın helâl kıldığı güzel ve temiz şeyleri haram etmeyin. Çünkü Allah sınırı aşanları sevmez."*¹¹¹

Âyette, güzel ve temiz şeyleri haram kılmanın sınırı aşmak olduğu ve sınırını aşanları da Allah'ın sevmeyeceği, cezalandıracağı ve onlara buğz edeceği bildirilmiştir.¹¹²

Kur'an, müminlerden Allah ile olan ilişkilerinde ölçülü ve dengeli olmayı ister. Örneğin, Allah'a dua ederken ulûhiyet makamına gösterilmesi gereken saygı ve edep sınırlarına uyulmasını öğütler. Ulûhiyet makamına gösterilmesi gereken saygı sınırlarını aşanları Allah'ın sevmediğini açıklar. İnsanlara, duanın nasıl yapılması gerektiğini öğretirken, "Allah'ın sevgisi"ni kullanır. Sınır tanımazlık sadece Allah'ın sevgisinden yoksunlukla sonuçlanmaz, aynı zamanda O'nun gazabını ve azabını cel

¹¹⁰ Mümtehine, 60/8.

¹¹¹ Mâide, 5/87.

¹¹² ez-Zuhayfî, a.g.e., VII/15; es-Sâbûnî, a.g.e., I/362; Yazır, a.g.e., III/1799; Ateş, a.g.e., III/51.

eder: “Rabbimize yalvararak ve gizlice dua edin, çünkü O, **haddi aşanları** sevmez.”¹¹³

Âyet, Allah’a boyun eğerek, tam bir samimiyet ve saygıyla dua etmeyi, duanın kuralını öğretmektedir. Buna göre, Allah’a huşû ile dua edilir, nutuk atar gibi bağırıp çağırmak, emreder gibi istekte bulunmak duada ölçüyü kaçırmak demektir. Emredercesine bağırıp çağırarak, saygısızca yapılan dualar Allah katında sevilmezler. Allah dua kurallarına uymayanları sevmez yani onları sevaba, iyiliğe kavuşturmaz.¹¹⁴

Yüce Allah’ın sevmediğini açıkladığı insan tiplerinden birisi de zalimlerdir. Hem inkârcı hem de zalim olan kimseler, Allah ile kul arasındaki ilişkiyi sağlayan bağlardan biri olan sevgi bağından yoksun kalırlar. İyi işler yapmak Allah ile kul arasında sevgi bağı meydana getirirken, zulüm gibi kötü fiiller insanı Allah’tan uzaklaştırır:

*“İnanıp iyi işler yapanlara da Allah mükâfatlarını tam olarak verecektir. Allah zalimleri sevmez.”*¹¹⁵

Allah zalimleri sevmez, onları asla iyiliğe ulaştırmaz, aksine onlara buğz eder ve hak ettikleri şekilde cezalandırır. İnkâr etmek suretiyle zalim olan kimseleri sevmediği için, onların tuzaklarını boşa çıkarır.¹¹⁶

Kur’an’a göre, kötülük yapan kimseye, yaptığı kötülüğe denk bir ceza verilmelidir. Zalimi cezalandırmada gösterilen aşırılık da yine bir tür zalimlik. Yüce Allah, hangi türden olursa olsun zalimliği sevmediğini, bu tür davranışlarda bulunanları sevgisinden uzaklaştıracağını açıklamıştır:

*“Kötülüğün cezası yine onun gibi bir kötülüktür. Kim affeder, barışırsa onun ödülü Allah’a aittir. Doğrusu O, zalimleri sevmez.”*¹¹⁷

Yüce Allah, kötülüğün cezasının, ancak dengi bir kötülük olabileceğini, işlenen bir suça ağır bir ceza vermenin doğru olmadığını, haksızlık

¹¹³ A’râf, 7/55.

¹¹⁴ es-Sâbûnî, a.g.e., I/451; Bilmen, a.g.e., II/1031, 1231; Ateş, a.g.e., III/348.

¹¹⁵ Âl-i İmrân, 3/57.

¹¹⁶ Hicâzî, a.g.e., I/237; ez-Zuhaylî, a.g.e., III/242; Yazır, a.g.e., II/1116-1117; Bilmen, a.g.e., I/378.

¹¹⁷ Şûrâ, 42/40.

edenleri sevmediğini, ancak, haksızlığa karşı koyanların kınanmayacağını vurgular. Allah, başkasına kötülük yapılmasını sevmediği gibi, kötülük yapan kimseye aşırı / ölçüsüz mukabelede bulunan kimseyi de sevmez.¹¹⁸

Kur'an, iman etmeyen, günah işleyen, müminlere düşmanlık yapan kimseleri zalim olarak niteler ve onları sevmediğini açıklar. İnkâr ve zalimlik gibi özellikleri taşıyan kimselerin, iman ve iyi davranışların ürünü olan Allah sevgisine asla ulaşamayacaklarına işaret eder:

“Eğer size bir yara dokunduysa, o topluluğa da benzeri bir yara dokunmuştu. O günleri biz insanlar arasında çevirip dururuz. (Bazen bir topluma iyi veya kötü günler gösteririz, bazen ötekine). Allah, inananları ortaya çıkarmak, sizden şehitler edinmek için (zamanı kâh lehinize, kâh aleyhinize çevirmektedir). Allah, zalimleri sevmez.”¹¹⁹

Allah'ın bazı insanların Kendi yolunda şehit olarak ölmelerine izin vermesi, onlara olan sevgisinden dolayıdır. Fakat zulmeden ve zalimlikte devamlı olan kimselere şehitlik nasip etmez. Çünkü Allah zalimleri, iman edip yolunda cihat etmeyen, günahlardan uzak durmayan münâfık ve kâfirleri, müminlere düşmanlık edenleri sevmez. Burada Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, Allah sevgisine kavuşmakla müjdelenmekte, zalimler ise Allah sevgisinden yoksun bırakılmakla uyarılmaktadır.¹²⁰

Allah'ın bir şeyi sevmediğini söylemesi, onun yapılmaması gerektiğini gösterir. Allah'ın saldırganlığı ve savaşta aşırılığı sevmediğini belirtmesi, müminleri bu günahı işlemekten alıkoyacak bir tavsiyedir:

“Sizinle savaşanlarla Allah yolunda savaşın; fakat haksız yere saldırmayın, çünkü Allah haksız yere saldıranları sevmez.”¹²¹

Yüce Allah, Müslümanların savaşta aşırı gitmelerini engellemek amacıyla, aşırı gidenlerden sevgisini esirgeyeceğini, onların hayrını dilemeyeceğini belirtmektedir. Savaşta bile olsa saldırganlıkta ölçsüzlük

¹¹⁸ Bilmen, a.g.e., VII/3249; Ateş, a.g.e., VIII/206.

¹¹⁹ Âl-i İmrân, 3/140.

¹²⁰ ez-Zemahşerî, a.g.e., I/411; en-Nesefî, a.g.e., I/276; el-Merâğî, a.g.e., II/67-68; Esed, a.g.e., s. 116.

¹²¹ Bakara, 2/190.

gösterenleri, haksızlık yapanları sevmediğini açıklamak suretiyle, ilâhî sevgiye mani olan şeylere dikkat çekmektedir.¹²²

Ahlâkî açıdan Kur'an'ın yasakladığı davranışlardan birisi de israftır. Kur'an, insanları bu yasağı çiğnemekten sakındırmaya çağırırken Allah'ın müsrifleri sevmediğine dikkat çeker. O, israfın insanların zihninde Allah'ın sevmediği bir davranış olarak yerleşmesini öngörür:

“Çardaklı ve çardaksız üzüm bahçeleri, ürünleri çeşit- çeşit hurmaları, ekinleri, zeytinleri, narları –birbirine benzer, benzemez biçimde- yaratan hep O’dur. Her biri meyve verdiği zaman meyvesinden yeyin, hasat günü hakkını (sadakasını) verin; fakat israf etmeyin; çünkü O, israf edenleri sevmeyiz.”¹²³

Yüce Allah, vermiş olduğu nimetlerden yararlanırken israfta bulunmayı yasaklıyor, sonra da bu yasağa uymayanları sevmediğini bildiriyor. Müsriflerin israfına razı olmayacağını, onları sevmeyeceğini belirtiyor. Allah'ın müsrifleri sevmediğini bildirmesi, israftan sıkındırma amacına yöneliktir. Çünkü her mümin bilir ki Allah'ın sevmediği bir kimse cehenneme gidecektir.¹²⁴

Yüce Allah, mü'minlere, yeme, içme, giyinme gibi her türlü ihtiyaçların giderilmesinde aşırılık ve ölçsüzlükten kaçınmayı, her konuda ölçülü ve dengeli olmayı emreder. İsraf edenleri sevmediğini, onların bu tutum ve davranışlarına razı olmadığını, bu yüzden onlara azap edeceğini belirtir. Allah'ın, israf edenleri sevmediğini bildirmesi bir tür uyarıdır. Çünkü Allah'ın sevmediği bir kimse sevaptan yoksun kalır, Allah'ın kulumu sevmesi ise, onu sevaba ulaştırması demektir:¹²⁵ *“Ey Âdemoğulları, her mescide gidişinizde süslü, güzel elbiselerinizi üzerinize alın; yeyin için, fakat israf etmeyin; çünkü O, israf edenleri sevmeyiz.”¹²⁶*

¹²² el-Beyzâvî, a.g.e., I/108; es-Sâbûnî, a.g.e., I/126; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, II/476.

¹²³ En'âm, 6/141.

¹²⁴ er-Râzî, a.g.e., V/165; el-Beyzâvî, a.g.e., I/324; Yazır, a.g.e., III/2070; Bilmen, a.g.e., II/966; Toptaş, a.g.e., III/153.

¹²⁵ er-Râzî, a.g.e., V/230; el-Merâğî, a.g.e., III/287; Yazır, a.g.e., III/2153.

¹²⁶ A'râf, 7/31.

Verilen söz ve yapılan antlaşmalara ihanet etmek, Allah'ın sevmediği davranışlardandır. Düşmanla yapılan antlaşmalarda bile, düşman antlaşmaya uyduğu müddetçe, Müslümanlar da uymak zorundadırlar. Yüce Allah, Müslümanları yaptıkları antlaşmalara uymaya teşvik etmek için, "ihamet içinde olanları sevmediğini" açıklamıştır:

*"Bir kavmin, anlaşmaya hıyanet etmesinden korkarsan, sen de (onların seninle yaptıkları anlaşmayı) aynı şekilde onlara at; çünkü Allah, hâinleri sevmez."*¹²⁷

Yüce Allah Müslümanlara, antlaşmalar konusunda şu ilkeye uymalarını tavsiye etmiştir: Antlaşma yaptığınız düşmanın antlaşmayı bozduğunu fark ettiğinizde hemen saldırıya geçmeyin. Önce o antlaşmayı bozdukları için sizin de antlaşmayı kaldırdığınızı açık bir şekilde haber verin. Böylece antlaşmaya ihanet edenin yani onu ilk bozanın kim olduğu belli olsun. Allah gerek antlaşmaları bozma konusunda gerekse diğer ilişkilerde hainlik yapanları sevmez, aksine onlara çok şiddetli gazap eder.¹²⁸

Kur'an'a göre Allah'ın insana verdiği bütün nimetler, ona yüklediği bütün sorumluluklar ve kulluk mükellefiyetleri birer emanettir. Bu emanetleri gereği gibi korumayanlar ise haindirler. Aynı şekilde insana verilen bütün nimetler, nimeti verene şükretmeyi zorunlu kılar. Allah'ın verdiği nimetlere şükretmeyenler ise nankörlerdir. Hainlik ve nankörlük Kur'an'ın tasvir ettiği olumsuz karakterlerdendir. Yüce Allah, hainlik ve nankörlük etmek suretiyle inkâra düşen insanları sevmeyeceğini, hiçbir şekilde onlardan yana olmayacağını açıklamıştır:

*"Allah inananları savunur. Allah hiçbir hain ve nankörü sevmez."*¹²⁹

Yüce Allah, her türlü emanete, ilâhî emir ve yasaklara ihanet eden, nimetlere nankör olup küfre ve şirke düşen kimseleri sevmez, aksine onlara buğz ve gazap eder, inkârları sebebiyle onları cezalandırır. Böyle

¹²⁷ Enfâl, 8/58.

¹²⁸ el-Cezâirî, a.g.e., II/321; es-Sa'dî, a.g.e., s. 285; es-Sâbûnî, a.g.e., I/511; Yazır, a.g.e., IV/2424; Bilmen, a.g.e., III/1203; Toptaş, a.g.e., III/300.

¹²⁹ Hac, 22/38.

kimseler ilâhî muhabbete layık olamazlar. Yine âyetten anlaşıldığı gibi Yüce Allah, emanetlere sadık kalan, güvenilir, nimetlere şükreden kimseleri sever.¹³⁰

Kur'an, ister ruhsal isterse sosyal olsun, emanetlere her türlü ihaneti, "kişinin kendisine ihaneti" olarak niteler. Allah, kendisine ihanet edenleri, ihanete düşkünlük gösterenleri, kötülük yapanları ve günahkârlıkta ısrarcı olanları, isyana dalıp gidenleri sevmez; aksine onlara buğz eder, onları cezalandırır ve azap eder. Hıyaneti bir alışkanlık haline getirmiş kimse için Allah sevgisi söz konusu değildir. Allah'ın sevgisi, doğru yolda yürüyen, emanetlere riayet edenlere yöneliktir.¹³¹ "*Kendilerine hainlik edenleri savunma; zira Allah, daima hainlik yapıp günah işleyen insanı sevmez.*"¹³²

Yüce Allah bazı davranışları insanlara ve ilâhî otoriteye karşı işlenmiş bir suç / günah sayar. Bu tür davranışlardan birisi de alışverişte faize bulaşmaktır. Yüce Allah, toplumu faiz gibi ilişkilerden alıkoyabilmek için ilâhî sevgiyi konu edinmiştir. Dinin günah saydığı davranışları yapmanın insanla Allah arasındaki en önemli bağlardan birisi olan sevgiyi ortadan kaldırdığına işaret etmiştir:

*"Allah, faizi mahveder, sadakaları artırır. Allah, hiçbir günahkâr nankörü sevmez."*¹³³

Yüce Allah, kalbi nankör, sözlerinde ve davranışlarında günahkâr olan kimseyi sevmez, ondan razı olmaz. İnatçı, nankör ve gınahta ısrarcı kimse Allah sevgisinden yoksun kalır. Ancak tevbe ederse ilâhî sevgiye mazhar olabilir. Âyette sözü edilen faiz yeme meselesi, sadece maddi dünya ile sınırlı kalmaz, aynı zamanda ilâhî âlemi de rahatsız eder, ilâhî sevginin insana ulaşmasına engel olur. Âyetten şu anlam da çıkmaktadır: Allah, nimetlere şükreden, günahlardan tevbe eden kimseleri sever. Mümin için Allah sevgisinden daha büyük bir zenginlik yoktur, o, bu sevgiyi

¹³⁰ er-Râzî, *a.g.e.*, VIII/228; es-Sa'dî, *a.g.e.*, s. 488; es-Sâbûnî, *a.g.e.*, II/291; Bilmen, *a.g.e.*, V/2229.

¹³¹ Hicâzî, *a.g.e.*, I/426; ez-Zuhaylî, *a.g.e.*, V/260; es-Sâbûnî, *a.g.e.*, I/302; Esed, *a.g.e.*, s. 166; Bilmen, *a.g.e.*, II/662.

¹³² Nisâ, 4/107.

¹³³ Bakara, 2/276.

kaybetmemek için faizden kolaylıkla vazgeçebilir. Yüce Allah burada, sevgi motifini kullanarak insan davranışlarını eğitmektedir.¹³⁴

Kur'an'ın sunduğu kesitlerde, bazı insanların peygamberlere ve onların getirdikleri ilâhî mesajlara kibirli bir tavır takındıkları anlatılır. Bu insanlar öylesine büyülenirler ki, kendilerine sunulan ilâhî gerçekleri kabullenmeyi gururlarına yediremezler. Onlar bu tavırlarıyla Allah'ın gazabını üzerlerine çekerler, ilâhî sevgiden yoksun kalırlar:

*“Gerçekten Allah, onların gizlediklerini de bilir, açığa vurduklarını da. O, büyüklük taslayanları sevmez.”*¹³⁵

Yüce Allah, kendini büyüklük duygusuna kaptıranları asla sevmez. Böbürlenerek ilâhî gerçekleri kabul etmekten sakınan, Allah'ın varlığını ve birliğini tasdik etmeyen, peygamberin çağrısına kulak vermeyen, dinî değerlere karşı kibirli bir tavır takınan kişilere şiddetli bir şekilde gazap eder, suçlarına karşılık gelecek şekilde azap eder, onlara bağış ve iyilikte bulunmaz.¹³⁶

İnsanlara karşı kibirlenmek, Kur'an'ın ahlâk ilkelerine göre çirkin bir davranıştır. Yüce Allah, insanları kibirli olmaktan, büyüklük taslamaktan vazgeçirmek için, bu tutumu alışkanlık haline getirenleri sevmediğini açıklamıştır. Allah'ın sevmediği bir işi yapmak insanı ilâhî iyiliklerden uzak kalmaya, âhirette azaba maruz bırakır. Müminler bu duruma düşmemek, hepsinden de önemlisi Allah'ın sevmediği bir kul olmamak için insanlara karşı kibirlenmekten vazgeçmelidirler:

*“Allah'a kulluk edin, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, ana babaya, akrabaya, öksüzlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakınınızdaki arkadaş, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara iyilik edin. Allah, kurumlu, böbürlenlen insanları sevmez.”*¹³⁷

¹³⁴ eş-Şevkânî, a.g.e., I/375; İbn Kesîr, a.g.e., I/338; es-Sa'dî, a.g.e., s. 97; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, III/388.

¹³⁵ Nahl, 16/23.

¹³⁶ eş-Şevkânî, a.g.e., III/195; es-Sa'dî, a.g.e., s. 391; Esed, a.g.e., s. 531; Bilmen, a.g.e., IV/1767.

¹³⁷ Nisâ, 4/36.

Yüce Allah çevresindeki insanlara karşı kibirlenen, övünen kimseyi sevmez yani onun bu durumuna razı olmaz. Övünme ve kibirlenme gibi karakterlere sahip olanları sevgisinden ve hoşnutluğundan uzak bırakır. Böylece o kişi ilâhî iyilikten, âhiretteki nimetlerden yoksun kalır.¹³⁸

Lokman (as), kendini beğenmenin, insanlara karşı övünmenin kötü karakterler olduğunu oğluna anlatıp bu konuda onu eğitirken, Allah sevgisine dikkat çekmiştir. Oğluna, kendini beğenen ve insanlara karşı övünen bir kimse olması halinde Allah tarafından sevilmeceğini hatırlatmıştır:

*“İnsanlara yanaşını bükme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah, kendini beğenip övünen kimseyi sevmez.”*¹³⁹

Lokman (as) oğluna, yersiz gurura kapılarak insanlara üstünlük taslamamasını, yeryüzünde şımarık, zorba ve küstahça gezip durmamasını hatırlattıktan sonra, Yüce Allah'ın, böbürlenerek küstahlık edenleri, kendini beğenmişlik yapanları sevmeyeceği, onlardan hoşlanmayacağı konusunda onu uyarır.¹⁴⁰

Yüce Allah, insanlara karşı çok övünen, sahip olduğu dünya nimetleri sebebiyle kendini beğenmiş kibirli kimselerin hiçbirini sevmez:¹⁴¹
*“Başınıza gelecek olayları, önceden bir kitaba yazdık ki) elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allah'ın size verdiğiyle sevinip şıarmayasınız. Çünkü Allah, kendini beğenip övünen kimseleri sevmez.”*¹⁴²

Kur'an'ın insan davranışlarını eğitirken Allah sevgisiyle ilişkilendirdiği karakterlerden birisi şımarıklıktır. Kur'an, şımarıklığı Allah sevgisini kazanmaya engel olan karakterler arasında sayar. Kârun gibi, zenginliğine güvenerek şımaranların, en büyük fakirliği Allah sevgisinden yoksun kalarak yaşayacaklarını belirtir:

¹³⁸ el-Kurtubî, a.g.e., V/125; Yazır, a.g.e., II/1355; Bilmen, a.g.e., II/589.

¹³⁹ Lokman, 31/18.

¹⁴⁰ ez-Zuhaylî, a.g.e., XXI/150; Esed, a.g.e., 836.

¹⁴¹ el-Bursevî, a.g.e., IX/376; es-Sâbûnî, a.g.e., III/329; Yazır, a.g.e., VII/4755.

¹⁴² Hadîd, 57/23.

“Karun, Musa’nın kavminden idi. Onlara karşı azgınlık etti. Biz kendisine öyle hazineler vermiştik ki onun hazinelerinin anahtarlarını taşımak, güçlü bir topluluğa ağır geliyordu. Kavmi ona demişti ki: “Şımarma, Allah şımaranları sevmez.”¹⁴³

Yüce Allah şımarık olanları, mallarıyla insanlara karşı büyükle-nenleri sevmez, Kendi’ne yaklaştırmaz, onlara iyilikte bulunmaz, aksine onlara buğz eder ve makamından uzaklaştırır. Kârun gibi servetine gü-venerek mağrur bir şekilde, aşırı sevinç ve neşe içerisinde yaşayanlar, ahireti unutup dünya sevgisine dalarlar, nimetlere şükretmeyenler, ilâhî muhabbete layık olamazlar, manevî yakınlıktan uzaklaştırılırlar, rahmet-ten yoksun bırakılırlar.¹⁴⁴

Bazı insanlar bozgunculuğu yaşam biçimi haline getirirler, insan-ları birbirine düşürmeyi, fitne çıkarmayı dünya görüşü olarak benimser-ler. Kendi çıkarları için büyük kitlelere zarar vermekten çekinmezler. Toplumun iyiliğine, düzenine, yararına katkıda bulunacak davranışlar-dan uzak dururlar. Özellikle inkârcılar müminlerin huzur ve düzen içeri-sinde yaşamalarını, imkân ve iktidar sahibi olmalarını engellemek için fitne / fesat çıkarmayı kendileri için bir görev bilirler. Yüce Allah’ın boz-guncuları sevmediğini açıklaması onlar için bir tehdit ve uyarı mahiyet-tindedir:

*“Yahudiler “Allah’ın eli bağlıdır” dediler. Kendi elleri bağlandı ve söyle-dikleri sözden ötürü lanetlendiler. Hayır, Allah’ın iki eli de açıktır, dilediği gibi verir. Ant olsun, Rabb’inden sana indirilen, onların çoğunun azgınlığını ve küf-rünü artıracaktır. Biz onların aralarına kıyâmet gününe kadar düşmanlık ve kin atmışızdır. Ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa Allah onu söndürmüştür. Onlar yeryüzünde bozgunculuğa koşarlar. Allah, **bozguncuları** sevmez.”¹⁴⁵*

Din düşmanları sürekli yeryüzünde bozgunculuk yaparlar, mü-minler aleyhinde hile ve tuzaklar kurarlar, toplumlar arasında kötülük ve fitne çıkartmaya çalışırlar, bozgunculuk yapmaktan kendilerini alamaz-

¹⁴³ Kasas, 28/76.

¹⁴⁴ el-Merâğî, a.g.e., VII/197; es-Sa’dî, a.g.e., s. 573; es-Sâbûnî, a.g.e., II/446; Bilmen, a.g.e., V/2627.

¹⁴⁵ Mâide, 5/64.

lar. Yüce Allah bozguncuları sevmez, aksine onlara gazap eder, onları cezalandırır, emellerine ulaştırmaz, bozguncu eylemlerini boşa çıkararak onlarda sürekli bir yoksunluk, kaybetmişlik ve amacına ulaşamama hissi meydana getirir.¹⁴⁶

Allah, bozgunculara iyilikte bulunmaz, aksine onları makamından, sevgisine ve rahmetine nail olmaktan uzaklaştırır. Yeryüzünde suç işleyenleri, taşkınlık yapanları sevmez, tam tersine onları en şiddetli şekilde cezalandırır:¹⁴⁷ *“Allah’ın sana verdiği bu servet içinde âhîret yurdunu ara, dünyadan da nasibini unutma, Allah sana nasıl iyilik ettiyse sen de öyle iyilik et, yeryüzünde bozgunculuk etmeyi isteme, çünkü Allah bozguncuları sevmez.”*¹⁴⁸

Yüce Allah, fiilî, sözlü, gizli ya da açıktan olsun, kötülüğün hiçbirisini sevmez. Kötü davranış bir yana, kötülüğün söz olarak bile ortaya konmasını istemez. Örneğin, insanların ayıp ve kusurlarının açıktan konuşulmasını sevmez. Allah’ın bir şeyi sevmesi, ondan razı olması anlamına gelir. Burada Allah’ın sevgisini tecelli ettirmemesi, buğz ve nefretini ortaya koyması manasına gelir. Kötülük, sözlü olarak ortaya konduğunda bile Allah gazap eder ve cezalandırır. Allah’ın kullarını cezalandırması, kötülüğü sevmemesi yüzündendir. Burada mümine düşen görev, Allah’ın sevdiği şeyleri sevmek, sevmediklerinden de nefret etmektir:¹⁴⁹ *“Allah, kendisine haksızlık edilen dışında (hiç kimse tarafından) açıkça kötü söz söylenmesini sevmez. Doğrusu Allah, iştendir, bilendir.”*¹⁵⁰

İman edenlerle Allah arasındaki ilişki sevgiye dayanır, inkâr edenlerin ise, Allah’ı sevmeleri söz konusu olmadığı gibi, Allah’ın da onları sevmesi söz konusu olmaz. Allah, onlara sadece buğz ve gazap eder:

¹⁴⁶ er-Râzî, *a.g.e.*, IV/398; es-Sa’dî, *a.g.e.*, s. 201; es-Sâbûnî, *a.g.e.*, I/353; Bilmen, *a.g.e.*, II/795.

¹⁴⁷ el-Merâğî, *a.g.e.*, VII/199; es-Sa’dî, *a.g.e.*, s. 573; es-Sâbûnî, *a.g.e.*, II/446.

¹⁴⁸ Kasas, 28/77.

¹⁴⁹ eş-Şevkânî, *a.g.e.*, I/668; el-Merâğî, *a.g.e.*, II/343; el-Cezâirî, *a.g.e.*, I/564; Yazır, *a.g.e.*, III/1505.

¹⁵⁰ Nisâ, 4/148.

*“Kim inkâr ederse, inkârı kendi aleyhinedir. İyi bir iş yapanlar da cennette kendileri için yer hazırlamaktadırlar. Tâ ki Allah, inanıp iyi işler yapanları lütfundan mükâfatlandırsın. Çünkü Allah, **kâfirleri** sevmez.”¹⁵¹*

Yüce Allah mü'minleri severken, kâfirlere buğz / nefret ve gazap eder. Müminleri fazla fazla ödüllendirirken, kâfirleri adaletiyle cezalandırır.¹⁵²

Allah'a ve Resûlüne itaatten kaçınan, emirlerine karşı çıkan kimse-ler kâfir olurlar. Allah'tan yüz çevirenler ilâhî sevgiye mazhar olamazlar. Yüce Allah da kâfirleri sevmez, bağışlamaz, ödüllendirmez, onların bu tutumlarından razı olmaz, aksine onlara buğz eder.¹⁵³

*“De ki: “Allah'a ve Elçiye itaat edin! Eğer dönerlerse muhakkak ki Allah, **kâfirleri** sevmez.”¹⁵⁴*

Sonuç

Allah sevgisinin ve bu sevgiyle iyi davranışlarda bulunma alışkanlığının temelleri çocuklukta atılır. Çocuklar Allah sevgisine dayanan iman ve ahlâk eğitimine olumlu tepkiler verirler. Çocuklukta kazanılan bu yapıcı Allah tasavvuru hayat boyunca müminin Allah ile inanç ve davranış boyutunda olumlu ilişkiler kurmasına yardımcı olur. Dengeli bir Allah tasavvuru kazandırabilmek için çocuklara, yaşlarının gereği olarak Allah'ı, “seven bir varlık” olarak tanıtmak öncelikli bir yöntem olarak seçilmelidir. Çocukların yanlış davranışları düzeltilirken, olumlu mesajlar verilmelidir. Bu konudaki Kur'an ifadelerinin tekrarı bile tek başına yeterli olabilir. Yanlış davranışı olan çocuğa, “güzel davrananları Allah sever”, “iyilik yapan kimseyi Allah sever”, “doğru söyleyeni Allah sever”, “temiz olanları Allah sever”, “yanlıştan vazgeçeni Allah sever”, “günah işleme-yeni Allah sever”, “hak yemeyeni Allah sever” gibi Kur'an ifadelerini sıklıkla tekrarlamak hem çocuklukta hem de yetişkinlikte kalıcı ve aynı zamanda dengeli bir Allah tasavvurunun edinilmesine imkân sağlar.

¹⁵¹ Rum, 30/44-45.

¹⁵² el-Beyzâvî, a.g.e., I/222; es-Sâbûnî, a.g.e., II/481.

¹⁵³ er-Râzî, a.g.e., III/198; ez-Zuhaylî, a.g.e., III/208; Bilmen, a.g.e., I/353.

¹⁵⁴ Âl-i İmrân, 3/32.

Allah'ın seven bir varlık olduğunu öğrenebilmenin en uygun zamanı çocukluktur. Bu yüzden eğitimciler ve özellikle aile büyükleri çocuklarına Allah'ı seven bir varlık olarak anlatmalıdırlar. Çocuklarını yanlış davranıştan vazgeçirmek için, Allah'ı cezalandıran ve azap eden bir varlık olarak anlatmaktan vazgeçmelidirler. Sonra, bazı aileler Allah'ı, çocuklar yanlış bir şey yaptıkları zaman hatırlamaktadırlar. Oysa çocuklar iyi davranışlar da ortaya koymaktadırlar. Bilinçli bir aile, çocuğunun yaptığı iyi bir davranışı pekiştirmek amacıyla, yaptığı bu iyi davranıştan dolayı Allah'ın kendisini seveceğini söyler. Çocuk olumsuz davranışında ısrar ediyorsa, yine bir Kur'an üslûbu olan, "Allah kötülük yapanları sevmez." tarzındaki ifadeler yer verilebilir. Böylece çocuğa Allah sevgisini kaybetmemenin yolları öğretilir.

Kur'an'da Allah ile kul arasındaki sevgi ilişkisini konu edinen âyetler, bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak Allah sevgisinin meyvesinin, sonucunun amel, itaat, ilâhî emirlere uyma olduğuna işaret ederler. Kur'an'a göre Allah sevgisi, kalpte gizli olan duygusal bir tecrübeden, yaşantıdan ibaret değildir. Amellere yansımayan Allah sevgisi, eksik ve olgunlaşmamış bir sevgidir. Dinî açıdan kendi kişiliğini değerlendiren, subjektif olarak gözlemeyen bir insan, Allah'ı ne kadar sevdiğini kendi amellerine bakarak önemli ölçüde belirleyebilir. Çünkü samimi olarak, Allah rızası için yapılan doğru ameller, kalpteki Allah sevgisinin dışarıya yansıyan görüntüleridir. Kur'an'da Yüce Allah pek çok âyette sevdiği ve sevmediği insanlardan bahseder. Bu âyetlerde Allah'ın sevgiye konu ettiği hususlar insanların amelleridir. Yüce Allah, sabır, ilâhî amaçlar uğruna fedakârlık, iyilik, tövbe, temizlik, günahlardan ve ilâhî emirlere karşı gelmekten sakınma, tevekkül, adalet gibi olumlu davranışları "sevgisi" ile ilişkilendirir. Haddi aşma, sınır tanımama, zulüm, haksızlık, israf, ihanet, nankörlük, günahkârlık, kibir, kendini beğenme, şımarıklık, bozgunculuk, inkârcılık gibi olumsuz karakterlerin ilâhî sevgiden yoksun olmanın sebepleri ve sonuçları olduğuna işaret eder. Olumlu davranışlar sergileyenlerle Kendi'si arasında bir sevgi bağının oluşacağından, olumsuz tutum ve davranış sahiplerinin ilâhî sevgiden yoksun kalacağından söz

eder. Özellikle bu âyetler, müminin amelleriyle Allah sevgisi arasında güçlü / ayrılmaz bir bağın olduğunu ortaya koyarlar.

Kur'an'da Allah sevgisini konu edinen mesajların amacı, insanların iyi ahlâk sahibi olmalarını sağlamaktır. Bazı eğitimcilerin davranış eğitiminde Allah korkusunu, onun azabını ve gazabını öne çıkardıkları, hatta davranışları ıslah etmenin tek yolu olarak gördükleri muhakkaktır. Oysa Kur'an'da pek çok âyette Allah sevgisine dayalı bir ahlâk eğitiminin tavsiye edildiği görülmektedir. Bu âyetler, yerine göre davranış eğitiminde Allah sevgisinin öne çıkarılmasını ya da en azından Allah korkusuyla verilen eğitimin Allah sevgisiyle dengelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Kur'an'a göre, Allah'a duyulan sevgi, muhteva ve niyet yönünden O'nun dışında hiçbir varlığa gösterilmemelidir. Allah'a gösterilmesi gereken sevgi, ilgi, aşk, bağlılık ve adanmışlık eğilimleri, başka bir varlığa gösterilecek olursa, o varlık Allah'a ortak koşulmuş olur. Ulûhiyet sevgisi, Allah'tan başka kişi ya da varlıklara yöneltilemez. Allah'ın dışındaki bir varlığı Allah'ı sever gibi sevmek, söz konusu varlığı tanrı edinmek anlamına gelir. Bu konuyla ilgili âyetler insanın sevgi duygusunu eğitmeyi ve yönlendirmeyi amaçlarlar.